

RAPPORT SKOG

Naturhänsyn i skogsbruket

- avgörande händelser och viktiga personer bakom utvecklingen

Per Simonsson | Inst. för skogens ekologi och skötsel, Sveriges lantbruksuniversitet

Nr 1 | 2021

Rapport Skog 2021:1

Författare: Per Simonsson

Vid citering uppge: Simonsson, P. 2021. Naturhänsyn i skogsbruket - avgörande händelser och viktiga personer bakom utvecklingen. Rapport Skog 2021:1. Sveriges lantbruksuniversitet, Umeå. 54 sidor.

Utgivningsår: 2021, Umeå.

Utgivare: SLU, Institutionen för skogens ekologi och skötsel

Layout och textredigering: Mats Hannerz, Silvinformation AB

Grafisk form: Michael Kwick, SLU

Omslagsfoto: Överst; Ett jättehygge från 1970-talet på SCAs mark i Viksjö, Härnösands kommun. Området kom att kallas "Golan-höjderna". Foto SCA. Nederst; exempel på naturhänsyn på dagrens hyggen, från SCA:s naturvårdsinstruktion. Illustration Martin Holmer.

ISBN:978-91-576-9860-5 (elektronisk), 978-91-576-9859-9 (tryckt)

Förord

Jag har tidigare studerat skogsdebatten och identifierat övergripande drivkrafter och efterföljande åtgärder som ledde till den stora förändringen av ökad naturhänsynen i skogsbruket under 1990-talet. Detta gjorde jag genom att studera skriftligt material i två tidskrifter. Exempel på två övergripande drivkrafter var att det togs fram en Rödlista för hotade arter och att det utvecklades certifieringssystem för skogen. Efter min förra studie har jag funderat mycket på hur drivkrafterna och åtgärderna växte fram. Vilka händelser var avgörande för utvecklingen och vilka personer låg bakom dessa händelser? Eftersom detta sällan skildrats i tryck krävs intervjuer av personer som var aktiva i utvecklingen under den tiden. Jag sökte därför pengar hos Skogssällskapets forskningsfond för att genomföra en intervjustudie. Till min glädje beviljades jag medel och resultatet redovisar jag i denna rapport. Jag vill rikta ett stort tack till Skogssällskapet för finansiellt stöd till projektet.

Projektet innebar att jag har intervjuat 21 personer som på något sätt varit viktiga i utvecklingen av naturhänsynen från slutet på 1960-talet till millennieskiftet. Jag vill rikta ett varmt tack till alla informanter som villigt delgett mig sina berättelser. Alla intervjuer har genomförts i en avslappnad och generös atmosfär. Jag har mötts av en otrolig gästfrihet och i regel har intervjuerna genomförts i informanternas hem.

Jag vill också rikta ett tack till Lars Östlund, Anna-Lena Axelsson och Lena Gustafsson vid SLU för hjälp med projektet och synpunkter på rapporten.

Slutligen vill jag rikta ett tack till SLU som bistått med redaktionell hjälp och publicering av den slutliga rapporten.

Härnösand januari 2021

Per Simonsson

Innehåll

Förord	3
Sammanfattning	5
Summary	7
1. Inledning	9
1.1. Syften och mål	9
2. Material och metoder	11
2.1. Förberedelser	11
2.2. Intervjuteknik	11
2.3. Bearbetning	11
2.4 Urval av informanter	11
2.5. Informanter	11
3. Resultat och reflektioner	13
3.1. Vad är naturvård?	13
3.1.1. Tiden före Rödlistan	13
3.2. Olika aktörers arbete och roll i utvecklingen av naturhänsyn för biologisk mångfald	16
3.2.1. Skogshögskolan och SLU	16
3.2.2. Naturskyddsföreningen	22
3.2.3. Ornitologiska föreningar	28
3.2.4. Skogsstyrelsen	28
3.2.5. Skogsföretagen	33
3.2.6. Influenser från New Forestry	38
3.3. Olika aktörers beskrivning av bakgrunden och processen till en svensk FSC-standard	41
3.3.1. Naturskyddsföreningen - Karin Lindahl	41
3.3.2. WWF - Per Rosenberg	43
3.3.3. STORA - Björn Hägglund	44
3.3.4. AssiDomän - Olof Johansson	45
3.3.5. Korsnäs - Gunnar Johansson	45
3.3.6. MoDo/Holmen - Björn Andrén	46
3.3.7. Skogsstyrelsen - Maria Norrfalk	47
3.3.8. Naturskyddsföreningen - Roger Olsson	47
3.4. Varför var det ingen dialog mellan skogsbruket och miljörörelsen under 1970-talet och början av 80-talet?	51
3.5. Kan vi lära oss något från denna tid?	
4. Referenser	52

Sammanfattning

Idag är det en normal åtgärd att skogsägare tar olika typer av naturhänsyn i sitt skogsbruk. Mest påtaglig är den hänsyn som tas i samband med förnygringsavverkningar då det lämnas trädgrupper, kantzoner och hänsynskrävande biotoper. En annan typ av hänsyn är när markägarna avsätter hela skogsbestånd för att bevara eller öka naturvärdena, vilka benämns ”frivilliga avsättningar”.

Jag har tidigare studerat skogsdebatten och identifierat övergripande drivkrafter och efterföljande åtgärder som ledde till den stora förändringen av ökad naturhänsynen i skogsbruket under 1990-talet (Simonsson m fl. 2015). Detta gjorde jag genom att studera skriftligt material i två tidskrifter. Det övergripande syftet med denna nya studie är att på ett djupare plan förstå hur det gick till när naturhänsynen började tillämpas i stor skala, och dessutom att tränga bakom de övergripande drivkrafterna och åtgärderna. Jag vill identifiera och beskriva betydelsefulla händelser, beslut och personer som låg bakom denna förändring och beskriva interaktioner mellan de olika intressenterna. Det har jag gjort genom kvalitativa intervjuer med 21 personer som var viktiga i denna process. Informanterna kommer från de fyra olika sektorerna forskning, myndigheter, ideella naturvärden och det aktiva skogsbruket.

Utvecklingen av naturhänsynen var en process under lång tid där olika händelser ”kuggade i” varandra och drev utvecklingen framåt i olika hastighet. Avgörande var om dessa inträffade vid ”rätt tid” för att det skulle leda till en förändring. Om inte tiden varit mogen för en förändring så skulle troligen flera händelser inte ha inneburit något speciellt. Bakom händelserna låg det naturligtvis en eller flera personer. Det handlade ofta om att ”rätt” personer träffades vid ”rätt” tillfälle på ”rätt” plats för att något betydelsefullt skulle inträffa. Jag bedömer att personernas förmåga att tänka ”utanför boxen”, att tänka strategiskt och inte minst personliga egenskaper och engagemang många gånger varit betydelsefulla.

Rödlistan har varit en av de viktigaste övergripande drivkrafterna för utvecklingen av natur-

hänsynen. Händelserna och personerna bakom denna har därför varit avgörande. Mycket viktigt var därför att Ingemar Ahlén, Torleif Ingelög och Bengt Ehnström träffades på Skogshögskolan i början på 1970-talet och började samarbeta i ”Arbetsgruppen för hotade och missgynnade arter”. Deras arbete resulterade i att ”Databanken för hotade arter” bildades som en försöksverksamhet 1984, för att sedan permanentas 1990. Framför allt var det Torleif Ingelögs strategiska arbete som ledde till Databankens framgångar. Genom arbetsgruppens arbete skiftades fokus i skogsdebatten till att successivt framför allt handla om hotade arter. Deras arbete resulterade i flera handböcker i fauna- och floravård som gavs ut av Skogsstyrelsen och som följdes av omfattande utbildningar. Det var därför en viktig händelse när Skogsstyrelsen oväntat tog sig an utgivningen av böckerna och detta var troligen ett strategiskt beslut av Skogsstyrelsens ledning. Det var betydelsefullt att arbetet med rödlistan skedde på Skogshögskolan/SLU och att handböckerna gavs ut av Skogsstyrelsen eftersom detta var skogsbrukets lärosäte och myndighet.

Av handböckerna var ”Floravård i skogsbruket – Artdel” som kom 1984 särskilt viktig. Boken gav förutsättningar för ett artinriktat naturvårdsarbete genom att här redovisades de rödlistade arterna med hotkategorier, deras utbredning, hotfaktorer och vilka åtgärder som krävdes för att arterna skulle bevaras. Nu kunde man från ideella naturvärden starkt argumentera för skydd av skogsområden där olika hotade arter förekom och skogsföretagen var tvungna att själva bygga upp en egen kompetens runt detta. Boken var också en förutsättning för Mats Karströms utveckling av inventeringsmetodiken ”Steget Före” som blev spridd i stora delar av landet. Mats Karströms roll har varit betydande eftersom han i stor skala introducerade rödlistade arter som ett ”verktyg” i naturvårdsarbetet, vilket senare blev något av en norm.

Arbetsättet att fokusera på livsmiljöer för hotade arter utvecklades av Johan Nitare inom

ramen för Skogsstyrelsens nyckelbiotopsinventering. Nyckelbiotoperna blev en mycket väsentlig del i naturvårdsarbetet genom att begreppet införlivades i certifieringsstandarderna. En viktig anledning till att den landsomfattande nyckelbiotopsinventeringen genomfördes var att generaldirektör Hans Ekelund på Skogsstyrelsen var mån om att behålla planeringspersonal som annars skulle blivit arbetslösa när ÖSI-inventeringarna skulle upphöra.

Björn Hägglund har i sina tidigare roller, både som generaldirektör för Skogsstyrelsen och som VD för STORA Skog, åtskilliga gånger ”brutit isen” inom skogssektorn och därför varit en betydelsefull person. Han tog som generaldirektör för Skogsstyrelsen 1985 tydlig ställning för att skogsbruket måste ändra attityd i skogsdebatten och lyssna på vad kritikerna sa. Det var ganska radikalt och gick emot den tidigare gemensamma hållningen från skogsbruket där man till stor del förnekade att det fanns miljöproblem. Björn Hägglund anställde Skogsstyrelsens första naturvårdsbiolog, Börje Pettersson, som han senare också anställde som den första bolagsekologen på STORA. Viktigt var också när Björn Hägglund fattade beslut om att STORA inte skulle avverka i de fjällnära skogarna vilket satte press på de andra bolagen att göra detsamma. Börje Pettersson var i sin roll som ”naturvårdspionjär”, både på Skogsstyrelsen och STORA, betydelsefull i utvecklingen av naturhänsynen både inom myndigheten och inom företagsvärlden.

Certifieringen har varit en viktig drivkraft och den utvecklades som en följd av krav på mer hänsyn från utländska köpare. Karin Lindahl var en viktig person för att utveckla och koordinera ett köpartryck på de svenska skogsföretagen. Flera köparföretag var aktiva i kraven på ett certifierat skogsbruk men Tetra Pak framstår som den tyngsta aktören med tydliga krav på de företag som tillverkade vätskekartong. Det var därför naturligt att skogsdirektörerna Roger Asserståhl, Assidomän och Björn Hägglund, STORA var positiva till FSC, eftersom företagen var stora leverantörer åt TetraPak.

Naturskyddsföreningen har under hela den studerade tidsperioden varit en granskare och kritiker av skogsbruket och föreningens betydelse har varit väsentlig. Roger Olsson var en nyckelperson genom att under lång tid medverka i ut-

vecklingen av föreningens olika skogspolicys och var författare till flera olika upplagor av deras bok ”Levande skog”. Naturskyddsföreningens arbete med politisk lobbyism initierades av Per Wranner under 1980-talet och föreningen radikaliserades betydligt från mitten på 1980-talet till början på 1990-talet. Föreningen har haft en väsentlig roll i det frivilliga skyddet av de fjällnära skogarna. Den naturvårdsgräns som föreningen föreslog 1988 införlivades i FSC-standarderna, enligt en klassificering som Olof Johansson, Assidomän utvecklade. Det innebar att flera hundra tusen hektar fjällnära skog blev avsatta som ”frivilligt skyddade”.

Förändringen till en dialog mellan skogsbruket och miljörörelsen som kom i slutet på 1980-talet var till stor del en följd av ett generationsskifte, då äldre tongivande jägmästare gick i pension. Jägmästarkåren var en manlig sluten krets, där det framstår som att ett fåtal personer var väldigt tongivande och att flertalet andra inte vågade ha en annan uppfattning.

Summary

Today, it is normal for forest owners to take aspects of nature conservation into consideration during forestry activities. Most noticeable is the fact that, at final felling, concern is given to retaining trees, buffer zones and biologically valuable biotopes. Landowners also set aside entire forest stands to preserve or increase conservation value; such areas are known as "voluntary set-aside".

In previous research I examined the forest debate and identified overall driving forces and subsequent measures associated with increased consideration of nature in forestry during the 1990s (Simonsson et al. 2015). That work was based on written material presented in two magazines over a 35-year period. The overall purpose of this new study is to understand on a deeper level what happened when nature conservation measures began to be implemented on a large scale, and also to examine the overall driving forces and measures. My intention is to identify and describe the significant events, decisions and people who were behind this change and outline the interactions between the various stakeholders. I have conducted interviews with 21 people who were important in this process. The interviewees come from four different sectors: academic research, government authorities, non-profit nature conservation and the forest industry.

The process by which nature conservation became embedded in forestry took a long time, with different events meshing together and driving the development forward at different speeds. The decisive factor was whether these occurred at the "right time" for it to lead to change. If the time had not been ripe for change, several events would probably not have been significant. Behind each event was, of course, one or more individuals. It was often a matter of "the right" people meeting at the "right" time in the "right" place for something significant to happen. I believe that the ability of certain individuals to think "outside the box", to think strategically and not least their personal skills and commitment have often been significant.

The Red List has been one of the most important overall driving forces for the development of nature conservation. The events and the people behind its development have, therefore, been pivotal. Of particular importance was the meeting of Ingemar Ahlén, Torleif Ingelög and Bengt Ehnström at the School of Forestry in the early 1970s and the beginning of their collaboration in the "*Arbetsgruppen för hotade och missgynnade arter*" (Working Group for Endangered and Disadvantaged Species). Their work resulted in the "*Databanken för hotade arter*" (Databank for Endangered Species) being established as a trial in 1984, and then made permanent in 1990. Above all, it was Torleif Ingelög's strategic work that led to the Databank's success. Through the working group, the focus in the forest debate shifted to successively dealing with endangered species. Their work resulted in several handbooks addressing the issues of fauna and flora conservation that were published by the Swedish Forest Agency and which were followed by extensive training. The Swedish Forest Agency unexpectedly deciding to publish these books was a key event, and this was probably a strategic decision by the Swedish Forest Agency's management. It was particularly important that the work with the Red list took place at the School of Forestry / SLU, which was the forest sector's university, and that the handbooks were published by the Swedish Forest Agency.

Of all the manuals, "*Floravård i skogsbruket – Artdel*" (Flora conservation in forestry - Species), which was published in 1984, was especially important. The book provided information necessary for species-oriented nature conservation work by reporting the red-listed species with threat categories, their distribution, threat factors and what measures were required for the species to be preserved. This meant that non-profit nature conservation bodies could argue strongly for the protection of forest areas in which various endangered species occurred, and the forest companies were obliged to build up their own expertise around this. The book was also a prerequisite for

Mats Karström's development of the inventory methodology "*Steget före*" (The Step Before), which was widely used across the country. Mats Karström's role was significant because he introduced red-listed species on a large scale as a "tool" in nature conservation work, something that later became something of a norm.

Focusing on the habitats of endangered species was developed as an approach by Johan Nitare within the framework of the Swedish Forest Agency's key habitat inventory. The key habitats became a very important part of the nature conservation work by incorporating the concept into the certification standards. An important reason why the nationwide key habitat inventory was carried out was that Hans Ekelund, head of the Swedish Forest Agency, was concerned about retaining planning staff who would otherwise have become unemployed when the production of the ÖSI inventories came to an end.

In his previous roles, both as Director General of the Swedish Forest Agency and as CEO of STORA Skog, Björn Häggglund "broke new ground" several times in the forest sector and, therefore, has been an important player. As Director General of the Swedish Forest Agency in 1985, he took a clear position that forestry must change its attitude in the forest debate and listen to what the critics said. This was a quite radical position and to that previously held in forestry circles, where environmental problems were largely denied. Björn Häggglund hired the Swedish Forest Agency's first nature conservation biologist, Börje Pettersson, who he later also employed as the first company ecologist at STORA. Björn Häggglund also made the key decision that STORA would not harvest in forests near the mountains, which put pressure on the other companies to do the same. In his role as a "nature conservation pioneer", both at the Swedish Forest Agency and STORA, Börje Pettersson was important in developing the culture of taking nature into account both within the authority and within the corporate world.

Certification has been an important driving force and it was developed as a result of demands from international customers. Karin Lindahl was a key player in developing and coordinating buyer pressure on the Swedish forest companies. Several companies that bought forest products were active in demanding certified forestry, but Tetra Pak ap-

pears to have been the strongest, clearly specifying what was expected from the companies that manufactured board for food packaging. It was therefore natural that the forest directors Roger Asserståhl of Assidomän and Björn Häggglund of STORA were supportive of FSC, as the companies were major suppliers to Tetra Pak.

Throughout the period studied, the Swedish Society for Nature Conservation has acted as an auditor and critic of forestry, and pressure exerted by the association has been significant. Roger Olsson was a key actor, participating for a long time in the development of the association's various forest policies and the author of several different editions of their book "*Levande skog*" (Living Forest). The Swedish Society for Nature Conservation's political lobbying was initiated by Per Wramner in the 1980s and the association became much more radical from the mid-1980s to the early 1990s. The association has played a significant role in the voluntary protection of the forests close to the alpine mountain range. The nature conservation boundary that the association proposed in 1988 was incorporated into the FSC standard, according to a classification developed by Olof Johansson at Assidomän. This meant that several hundred thousand hectares of forest near the mountains were set aside as "voluntarily protected".

The change to a dialogue between forestry and the environmental movement that developed in the late 1980s was largely a result of a generational change, when older leading foresters retired. The forest officers guild used to be an all-male, closed circle, in which it appears that a few people were very influential and the majority of the other members did not dare to express a different opinion.

1. Inledning

Idag är det en normal åtgärd att skogsägare tar olika typer av naturhänsyn i sitt skogsbruk. Mest påtaglig är den ”generella naturhänsyn” som tas i samband med föryngringsavverkning. Exempelvis lämnas enstaka träd, trädgrupper, hänsynskrävande biotoper som sumpskogar, och kantzoner mot myrar, sjöar och vattendrag. En annan typ av naturhänsyn är när markägarna avsätter hela skogsbestånd för att bevara eller öka naturvärdena. Skogen lämnas ofta till fri utveckling, men ibland sköts bestånden för att gynna naturvärdena. Denna hänsyn brukar benämnas ”frivilliga avsättningar”.

Olika typer av naturhänsyn har tagits sedan skogsbrukets begynnelse men ofta i mycket begränsad omfattning. Det rörde sig t.ex. om att spara speciellt avvikande träd eller trädslag som var mycket ovanliga för trakten. Domänverket var också tidiga med att avsätta enstaka domänreservat (Domänverket 1951). Det finns även exempel på att enskilda jägmästare på privata bolag avsatte skogar som man tyckte var värdefulla (Axelsson 1995). Det stora genombrottet för naturhänsynen kom däremot under 1990-talet och början på 2000-talet. Idag uppskattar Skogsstyrelsen att det vid föryngringsavverkningar lämnas i genomsnitt 11 % av bruttoarealen och att arealen frivilliga avsättningar uppgår till 1,2 miljoner hektar (Skogsstyrelsen 2019a). En uppskattning av det ekonomiska värdet för skogsbrukets frivilliga hänsyn är svindlande 160 miljarder kronor (Hanerz & Simonsson 2020). Omsvängningen från 1970-talets mycket brutala skogsbruk till dagens omfattande naturhänsyn får betecknas som ett paradigmskifte.

Jag har tidigare studerat drivkrafterna och åtgärderna som ledde fram till genombrottet för den generella hänsynen (Simonsson m.fl. 2015a). Den studien genomfördes som en litteraturstudie av två tidskrifter där jag följde naturvårdsdebatten mellan 1968 och 2003. En viktig drivkraft som jag identifierade var att det upprättades ”Rödlistor” på hotade arter och att det i samband med detta togs fram flera handböcker i flora- och faunavård men också olika utbildningskampanjer, t.ex. Rikare Skog. Andra viktiga drivkrafter var oro för omfat-

tande politiska restriktioner, krav på hänsyn från utländska köpare av skogsprodukter och inte minst skogscertifieringen (figur 1). Frivilliga avsättningar är en viktig del i dagens naturvårdsarbete där certifiering och hanteringen av nyckelbiotoper varit de viktigaste drivkrafterna (Simonsson m.fl. 2016). Därför har jag valt att även belysa viktiga händelser bakom de frivilliga avsättningarna i denna studie. I begreppet naturhänsyn innefattar jag därför både generell hänsyn vid avverkning och frivilliga avsättningar.

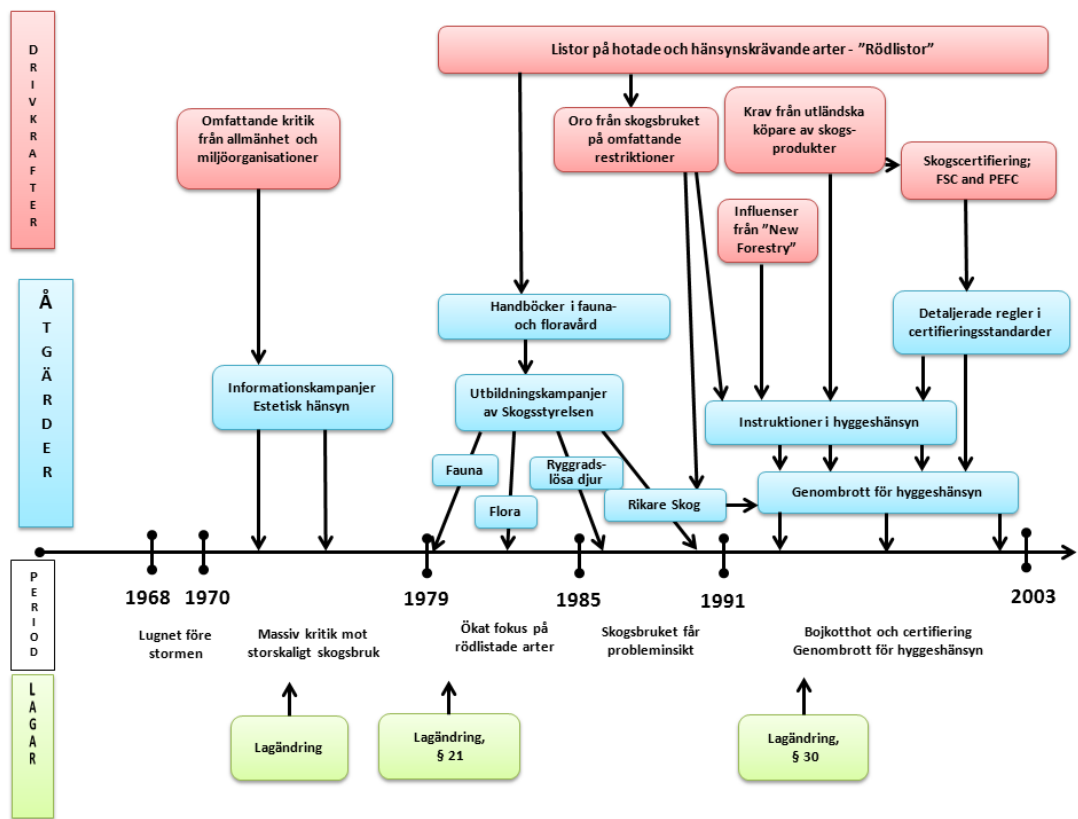
I min tidigare studie följde jag debatten i tidskrifterna Skogen och Sveriges Natur. Jag studerade däremot inte de politiska krafterna som var verksamma i utvecklingen och har inte heller gjort det i denna studie. I stället ligger fokus på att vidareutveckla analysen av drivkrafterna bakom genombrottet för naturhänsynen på 1990-talet genom att undersöka vilka enskilda händelser och personer som låg bakom de övergripande drivkrafterna. Tidsperioden som jag studerat omfattar slutet på 1960-talet fram till millenniumskiftet.

1.1 Syfte och mål

Det övergripande syftet med denna studie är att på ett djupare plan förstå hur det gick till när naturhänsynen i stor skala började tillämpas i Sverige. Genom djupintervjuer av nyckelpersoner som var aktiva i arbetet från 1970-talet och fram till början av 2000-talet vill jag tränga bakom de övergripande drivkrafterna och åtgärderna som jag tidigare identifierat.

Specifika mål var att:

- Identifiera och beskriva betydelsefulla händelser och beslut som ligger bakom tillkomsten av de övergripande drivkrafterna och åtgärderna som innebar ett genombrott för naturhänsynen.
- Beskriva interaktionerna mellan de olika intressenterna.
- Identifiera viktiga personer som varit avgörande i utvecklingen.
- Försöka dra paralleller mellan tidigare konflikter och dagens lästa läge i skogsdebatten och se om vi kan lära oss något av detta.

Figur 1. Figuren visar viktiga övergripande drivkrafter som ledde till olika åtgärder som utvecklade den generella hänsynen vid föryngringsavverkning (Simonsson m.fl. 2015a).

2. Material och metoder

Intervjuer är ett sätt att samla in uppgifter om speciella händelser och händelseförlopp. För att dokumentera människors upplevelser och erfarenheter tillämpas kvalitativa intervjuer (Patel & Davidsson 2003, Ryen 2004) där informanternas subjektiva intryck och upplevelser samt egna värderingar kommer fram. Jag valde semi-strukturerade intervjuer eftersom jag hade tydliga och individuella frågeställningar som jag ville att informanten skulle berätta om. Jag hade en lista på frågeställningar och teman men informanten kunde själv formulera svaren utan att vara styrd. Följdfrågorna baseras sedan på informantens svar. De intervjuade personerna har alla varit verksamma i utvecklingen av naturhänsyn i skogsbruket.

2.1 Förberedelse

Varje informant fick ett personligt mejl där jag presenterade mig och syftet med projektet. Jag bifogade en populärvetenskaplig sammanfattning av min förra studie (Simonsson m.fl. 2015b) så att informanterna kunde sätta sig in i mina frågeställningar (Ekholm m.fl. 2002). Varje intervju gjordes personspecifik genom att jag formulerade frågor som relaterade till vad informanten tidigare sagt eller gjort. Före intervjun mejlade jag en lista på frågor, bland annat frågor baserade på händelser som dokumenterats i min tidigare forskning.

Det var viktigt att informanterna kände sig trygga och bekväma under intervjuerna (Trost 2010). Sexton av intervjuerna genomfördes i informanternas hem, fyra på deras arbetsplatser och en intervju gjordes per telefon. Eftersom jag varit verksam inom skoglig naturvård i 40 år så kände de flesta av informanterna till mig, vilket torde ha bidragit till ett öppet och avspänt intervjuklimat.

2.2 Intervjuteknik

Mina kvalitativa, semistrukturerade intervjuer hade låg grad av standardisering och strukturering (Patel & Davidsson 2003). Detta innebar att olika personer till stor del fick olika frågor och att jag ställde öppna frågor, ofta med frågeorden: Hur? Varför? Vem? När? (Häger 2007). Jag använde mig delvis av den s.k. ”trattekniken” vilket innebar att

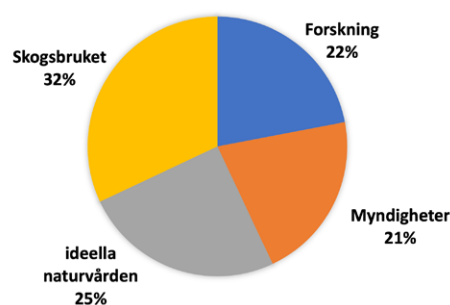
jag började med öppna frågor för att så småningom borra mig ner i mer specificerade frågeställningar (Patel & Davidsson 2003). Med denna typ av intervjuer fick jag innehållsrika och färgstarka svar med många berättelser och anekdoter. Intervjuerna spelades in och varade ca 1,5 – 2 timmar.

2.3 Bearbetning

Intervjuerna lyssnades igenom i sin helhet och intressanta delar transkriberades och analyserades. Olika delar av de transkriberade svaren sammanfogade jag till en ”berättelse” för de olika frågeställningarna. För att få dessa i ett sammanhang och utan onödig information är de inte alltid exakt ordagrant avskrivna från transkriberingarna. Många av berättelserna återges som citat med kursiv stil i resultatdelen. Alla informanter har fått läsa igenom och godkänna sina citat.

2.4 Informanter

Totalt intervjuades 21 personer (tabell 1). Urvalet grundades på min tidigare studie (Simonsson m.fl. 2015a). Under arbetets gång blev jag också rekommenderad ytterligare några personer. En person avböjde att bli intervjuad p.g.a. hälsoskäl. Informanterna omfattade personer från sektorerna forskning, myndigheter, ideella naturvården och skogsbruket. En och samma person kan representera flera olika sektorer om de bytt arbetsgivare (figur 2).

Figur 2. Fördelning av antalet informanter på de olika sektorerna forskning, myndigheter, ideella naturvården och skogsbruket.

Tabell 1. Lista över informanterna. Efter namnet anges födelseåret. F=forskning, M=myndigheter, N=ideella naturvården, S=skogsbruket. Under befattning/verksamhet anges framför allt befattningar som varit relevanta för intervjuerna.

Namn	Sektor	Utbildning	Befattning/verksamhet
Björn Andrén, 1946	S	Jägmästare	Olika befattningar sedan 1971 inom MoDo Skog och Holmen Skog bl a förvaltare i Lycksele och Iggesund. Från 1997 skogsdirektör för MoDo/Holmen Skog fram till pensioneringen 2010.
Gustaf Aulén, 1950	F, N, S	Biolog, Fil Dr	Forskarstudier, forskning och undervisning på SLU. Naturvårdsverket 1979 – 1983. Generalsekreterare vid Sveriges Ornitologiska Förening 1985 - 1995. Skogsekolog på Södra 1995 – 2015.
Mårten Bendz, 1937	F	Jägmästare, Skog lic	Skogs- och jordbrukets forskningsråd. Rektor på Skogshögskolan 1972 - 76, skogsdirektör på Södra 1976 – 1982
Rune Frisén, 1935	M	Biolog, naturgeograf, Fil lic	Naturvårdsintendent 1965 - 70 och 1971 - 73 vid länsstyrelsen i Malmöhus län, omväxlande länsingenjör och enhetschef vid länsstyrelsen i Halland 1973 - 75. T f professor i landskapsplanering vid SLU i Alnarp 1975 - 76. Från 1976 på Naturvårdsverket som byråchef och avdelningschef med ansvar för den allmänna naturvården fram till 1998.
Björn Hägglund, 1945	F, M, S	Jägmästare, Skog Dr	Forskare på Skogshögskolan, professor och chef för Riksskogstaxeringen. Dekan på SLU 1983 - 1985. GD på Skogsstyrelsen 1985 – 1991. VD för STORA Skog 1991 – 1998. Vice koncernchef på StoraEnso 1998 – 2005.
Torleif Ingelög, 1946	F	Biolog, Fil lic	Forskare på Skogshögskolan/SLU 1968 – 1990. Chef för Databanken för hotade arter som sedan bytte namn till Artdatabanken; SLU 1990 – 2007.
Gunnar Johansson, 1939	S	Jägmästare	Stiftelsen Skogsarbeten 1967 – 71. Korsnäs bl.a. förvaltare 1976 - 89 och därefter skogsvårdschef 1989 - 2001.
Olof Johansson, 1958	S	Biolog	Började på Domänverket 1988 och har sedan varit med på alla bolagsombildningar till nuvarande Sveaskog. Olika befattningar som naturvårdansvarig, miljöchef och idag näringspolitisk talesperson. Ordförande för internationella FSC 1998 - 2000.
Lars Kardell, 1936	F	Jägmästare, Skog Dr, Hedersdoktor	Skogshögskolan/SLU hela sitt yrkesverksamma liv fram till sin pensionering 2001, idag professor emeritus. Lärare i natur- och landskapsvård 1966. Professor i miljöanpassat skogsbruk 1973 vid Inst. för skoglig landskapsvård; T f professor i skogsskötsel 1976.
Mats Karström, 1957	N	Bio-geovetare, gymnasielärare	Ideellt aktiv naturvårdare inom Naturskyddsföreningen, startade "Steget Före"- grupp i Jokkmokk 1986. Hållit många kurser i Steget-Före-metodiken i hela Sverige bl.a. för Skogsstyrelsen. Sitter med i ArtDatabankens svampkommitté och tidigare i lavkommittén.
Karin Lindahl, 1964	N	Biolog, statsvetare, Fil Dr	Ideellt verksam inom FURA och Naturskyddsföreningen under 1980 - 90-talet. Konsultuppdrag åt Naturskyddsföreningen, medlem i riksstyrelsen på 80- och 90-talet. Internationell koordinatör för Taiga Rescue Network. Styrelsemedlem i FSC international. Ägare av konsultföretaget Taiga Consulting. Idag biträdande professor i statsvetenskap på Luleå Tekniska Universitet.
Jan - Åke Lundén, 1945	S	Jägmästare, Hedersdoktor SLU	Skogsvårdsstyrelsen Kronobergs län 1970 – 74. Olika befattningar på Södra 1974 – 2006 bl.a. skogsvårdschef. Skogsvårdschef på LRF Skogsägarna 2006 – 2010.
Johan Nitare, 1958	M	Biolog, Fil lic	Forskare Uppsala universitet 1980-talet. Naturvårdsverket 1990. Skogsstyrelsen från 1990 där han fortfarande arbetar. Först ansvarig för nyckelbiotopsinventeringen men arbetar idag bredare med naturvårdsfrågor. Sitter med i ArtDatabankens svampkommitté.
Maria Norrfalk, 1952	S, M	Jägmästare, Hedersdoktor SLU	Arbetade på Domänverket och Swedforest bl.a. med biståndsarbete 1975 – 86. SSR med miljö- och skogspolitik 1986 – 1989. Länsjägmästare i ABC län 1989 – 92. SkogForsk 1992 – 1994. GD på Skogsstyrelsen 1994 – 2003
Roger Olsson, 1948	N	Journalist	Anställd 1973 - 75 på Fältbiologernas kansli och var med att skriva boken Skogsbruk och ekologi 1973. Vikarie på Naturskyddsföreningens kansli 1976 - 77, medförfattare till första boken "Levande Skog" 1978 och författare till de två efterföljande. Styrelsemedlem i Naturskyddsföreningens 1991 – 96 och olika uppdrag på konsultbasis åt föreningen. Redaktör för Sveriges Natur 1997 - 2002.
Börje Pettersson, 1954	F, M, S	Biolog, Fil Dr	Forskarstuderande och forskare SLU 1975 – 86. Skogsstyrelsen 1986 – 1991, arbetade med naturvårdsfrågor. STORA och Bergvik 1991 – 2017 som naturvårdsansvarig.
Per Persson, 1943	S	Jägmästare, Skog Dr	Olika befattningar på SCA Skog från 1976 - 2007. Skogsvårdschef 1991 - 2007.
Per Rosenberg, 1964	N	Biolog	Svenska WWF 1993 – 95 för att arbeta med FSC-frågor. Internationella WWF 1995 – 2001. Arbetar idag med hållbarhetsfrågor inom Svenska kyrkan.
Anders Turesson, 1957	N	Civilingenjör	Ideellt arbete i Naturskyddsföreningen med skogsfrågor i början på 1980-talet. Anställd på Naturskyddsföreningens kansli 1986 - 93. Sedan 1994 på Miljödepartementet men arbetar inte med skogsfrågor.
Bosse Wallin, 1944	M	Jägmästare	Skogsvårdsstyrelsen i Värmland 1970 - 76. Därefter Skogsstyrelsen med markanvändningsfrågor, fysisk riksplanering, rådgivning och naturvårdsfrågor 1976 – 2008.
Per Wramner, 1943	M, N	Naturgeograf/biolog	Naturvårdsintendent i Skaraborgs län 1969 – 71. Universitetslektor i miljövetenskap i Göteborg 1971 – 74. Naturvårdsdirektör i Skaraborgs län 1974 – 78. Jordbruksdepartementet, bl.a. som statssekreterare 1978 – 82. Ordförande i Naturskyddsföreningen 1985 – 90.

3. Resultat och reflektioner

I detta kapitel redovisar jag viktiga delar av intervjuerna. Berättelserna har delvis satts in en bredare skogs- och miljöhistorisk kontext för att lättare kunna förstås. När man läser kapitlet är det väsentligt att man känner till de olika informanterna och vilken roll de haft, vilket framgår av tabell 1. En del informanter har haft flera olika roller under den studerade tidsperioden, t.ex. först som forskare, sedan som myndighetsperson för att slutligen arbeta på ett skogsföretag.

Kapitlet är uppdelat i fyra underrubriker. Under 3.1 belyses tiden före att artbevarandet blev en central del i naturvårdsarbetet. I 3.2 ges en beskrivning av hur olika aktörer arbetade med naturvårdsfrågan innan skogscertifieringen blev aktuell. Etableringen av skogscertifiering var en mycket viktig drivkraft för det breda genombrottet för naturhänsyn och bakgrunden till processen beskrivs i 3.3. Svar från informanterna på frågan varför det inte fanns en dialog på 1970-talet mellan skogsbruket och allmänhet/miljögrupper, ges i 3.4.

Efter varje underrubrik ger jag personliga analyser och reflektioner på intervjuerna.

3.1 Vad är naturvård?

3.1.1 Tiden före Rödlistan

Redan 1909 fick Sverige sin första naturskyddslagstiftning och samma år bildades nio nationalparker bl.a. Sarek och Ängsö nationalparker. Tillkomsten av Statens naturvårdsnämnd 1963 och den nya naturvårdslagen som kom 1965 är däremot startpunkten för de kommande decenniernas offentliga naturvårdsarbete (Wramner & Nygård 2010). Nya lagen innebar bl.a. ett förstärkt strandskydd och att det krävdes tillstånd för täktverksamhet. En ambition var då att det på varje länsstyrelse skulle finnas en kompetent naturvårdsintendent för att handlägga dessa ärenden. En av de första i landet på den tjänsten var Rune Frisé som var naturvårdsintendent i Malmöhus län 1965 – 1970. En av hans första arbetsuppgifter var att upprätta en naturvårdsplan för länet, och i det

arbetet var han tvungen att strukturera upp naturvårdsbegreppen och innebörden av olika ”naturvärden”. Vad man menade med naturvård var diffust på den tiden. Ett ”pionjärarbete” var därför när Rune F utvecklade ett schema för klassificering av värdefull natur. Han delade upp naturvärdena i biologiska, geologiska, landskapsestetiska och rekreativa värden. Sedan klassades de utifrån ett riks-, regionalt- eller lokalt intresse. Rune F berättar att han samlade naturvårdsintendenterna i de sju sydligaste länen för att gemensamt diskutera och komma fram till vilka värdeklasser olika naturvårdsobjekt hade.

De stora skogliga naturvårdsproblemen i Skåne på 1960-talet var avverkning av bokskogar som därefter planterades med gran, samt plantering av gran på tidigare betes- och åkermarker. Rune Frisé hade i naturvårdsplanen klassat vissa landskapsavsnitt som speciellt estetiskt värdefulla. Men ett stort problem var att skogsvårdsstyrelsen gav statsbidrag även för igenplantering av värdefulla landskapsavsnitt. Vid ett tillfälle gick han till landshövdingen, som också satt i skogsvårdsstyrelsens styrelse, och klagade på deras agerande. Efter detta fick landshövdingen skogsvårdsstyrelsen att dra upp granplantor som planterats med statsbidrag i ett område med värdefull landskapsbild.

Under 1970-talet var diskussionen om flygbesprutningar, skogsgödsling och stora hyggen centrala i skogsdebatten där storskogsbruket var verksamma men även landskapsbild och rekreation var viktiga. Bosse Wallin berättar att när han började på skogsvårdsstyrelsen i Värmland 1970 var det mycket diskussioner om stora Uddeholms-hyggen och om hormoslyrbesprutningar. Skogsvårdsstyrelsen kom 1974 med sin bok Natur- och landskapsvård (Skogsvårdsstyrelsen 1974) som till stor del handlade om estetisk hänsyn. ”*Det handlade mycket om att skogslandskapet skulle vara vackert och att man inte skulle skapa hack i landskapet.*” (Bosse W).

En som tidigt började arbeta med friluftsliv- och landskapsbildsfrågor var Lars Kardell, som fick en lärartjänst i natur- och landskapsvård på Skogshögskolan 1966. ”*När jag fick en lärartjänst måste jag naturligtvis ha något att komma med, så jag*

började räkna hur mycket folk som rörde sig i skogarna. Jag undersökte hur många som sprang i Lill-Jansskogen i Stockholm och studerade rekreationsutnyttjande i Bogesundsområdet i Vaxholm. Min slutsats var att ska en skog utnyttjas ska den ligga inom promenadavstånd från bostaden. Det är den gyllene medelklassen som utnyttjar de bostadsnära skogarna och framförallt folk med hundar. En ny företeelse idag är att barn inte längre får vara ute i skogen. Föräldrarna är rädda för att släppa ut dem att leka i skogen.” (Lars K).

Mårten Bendz blev rektor för Skogshögskolan 1972 och berättar att han tyckte att det saknades en professur i miljöanpassat skogsbruk. Han skrev därför förslag till en motion om det tillsammans med andra äskanden till Skogshögskolan. Mårten B gick med motionen till en riksdagsman som sa; *”Vi gör två motioner av det här för då är chansen större att någon del går igenom”*. Motionen om professuren antogs av riksdagen och den tjänsten fick sedan Lars Kardell.

Lars Kardell fick ett uppdrag 1975 av länsstyrelsen i Västernorrlands län att genomföra en studie av hyggesutläggning i delar av Höga Kusten. Länsstyrelsen tyckte att många hyggen förfulade landskapsbilden. Han och hans medhjälpare ritade skisser på hur hyggen skulle kunna utformas för att bättre smälta in i landskapet. Det gällde att anpassa hyggerna efter terrängen. *”Slutsatserna som jag kom fram till var: 1, I storskalig terräng är stora hyggen bättre än små. 2, Lämna inte träd på åsar och höjdryggar som siluetter. 3, Gör inga raka hyggeskanter.”* (Lars K).

På frågan varför de landskapsestetiska aspekterna nästan helt försvunnit idag svarar Lars Kardell; *”Vi har parcellerat hela landskapet genom att det finns olika fastigheter. Det innebär att man måste komma överens med grannarna om man ska kunna samarbeta och det är en omöjlighet. Långsiktigheten är dessutom ett stort problem, t.ex. vid arvsskiftet, då det mesta blir spolierat. Undantag är kanske några skånska gods.”* (Lars K).

I boken *”Svenskarna och skogen”* (Kardell 2004) skriver Lars K; *”Landskapsvård är, och förblir en näst intill omöjlig abstraktion, i varje fall rent praktiskt. Det mesta talar för att vi aldrig kommer få någon genomtänkt sådan i skogen. Ägarbyten, bristande uthållighet, storm- och insektsskador, konjunktursvackor osv. är några av skälen till detta”*. I en ny skrift (Kardell & Hildingsson 2020) frågar sig Lars K varför det idag saknas en diskussion om

hyggesutläggningen i världsarvet Höga Kusten (figur 3).

Från mitten på 1970-talet och 20 år framåt arbetade Lars Kardell mycket med frågan om det moderna skogsbruket medförde sämre möjligheter för svamp- och bärplockning. Han berättar att ingen intresserade sig för frågan när väl resultaten kom.

Figur 3. På 1970-talet diskuterades landskapsvård och hur hyggen förfulade landskapet, en diskussion som nästan helt saknas idag. Bild från världsarvet Höga Kusten 2018. Foto: Lars Kardell.

Hur ser Lars Kardell på dagens skogsbruk utifrån friluftslivsintressena? *”Vi har uruselt skötta skogar utifrån upplevelsevärden. Skogen har blivit tätare och växer som aldrig förr och det innebär att den blivit ogenomtränglig. Den är totalt värdelös att röra sig i. Det tillfredsställer samhällets andra mål men inte friluftslivet. Men å andra sidan är det ingen som är ute i skogen idag. Tyvärr har man dessutom inte resurser att underhålla de stigar som finns i reservaten idag.”* (Lars K).

Reflektioner

- Naturvårdsbegreppet var betydligt bredare under 1960 - 70-talet jämfört med idag och omfattade biologiska, geologiska, landskapestetiska och rekreativa värden. Idag är diskussionen om landskapestetiska värden i skogslandskapet i det närmaste obefintlig. I media förekommer ibland kritik mot stora, kala hyggen men då framför allt utifrån ett artbevarandeperspektiv. Helt uppenbart saknas det idag ett allmänt intresse för landskapestetiska värden i skogslandskapet.
- När SLU tillsatte en professur i "miljöanpassat skogsbruk" 1974 kom den till stor del att arbeta med landskapestetiska och rekreativa aspekter, vilket speglade vad man ansåg vara viktiga miljöfrågor i skogsbruket på den tiden.
- Omsvängningen från fokus på landskapestetiska och rekreativa värden på 1970-talet till biologisk mångfald på 1990-talet är tydlig i skogsvårdslagens naturvårdsparagrafer. I skogsvårdslagens §30 från 1994 finns bara enstaka föreskrifter beträffande landskapestetiska och rekreativa värden.

3.2 Olika aktörers arbete och roll i utvecklingen av naturhänsyn för biologisk mångfald

3.2.1 Skogshögskolan och SLU

Arbetsgruppen för hotade och missgynnade arter

Ingemar Ahlén, Torleif Ingelög och Bengt Ehnström arbetade alla i slutet på 1960-talet på olika institutioner på dåvarande Skogshögskolan. På den tiden var Skogshögskolan inte större än att ”alla åt lunch på samma ställe” och de tre fick kontakt med varandra. Ingemar A kom till Skogshögskolan 1968 när han fick en professur i vertebratekologi, Torleif I började samma år med olika fältarbeten som handlade om vegetationsanalyser och Bengt E fick sitt första jobb som entomolog och skogstekniker redan 1955, 17 år gammal. ”Vi fann varandra direkt och vi hade precis samma syn på att skogsbruket saknade naturhänsyn och att man behövde göra någonting. Vi hade långa diskussioner om att det fanns brist på kunskap om vad som händer med skogens flora och fauna. Och den kunskap som trots allt fanns nådde inte ut. Utan större kostnader hade man t.ex. kunnat börja spara torrträdet men det gjordes inte.” (Torleif I).

Mårten Bendz blev ny rektor för Skogshögskolan 1972 och Torleif berättar; ”Mårten var en ung och forskningsinriktad rektor och han var väl insatt i många frågor. Med honom pratade vi en hel del. Han förstod direkt att problemet runt hotade arter var viktigt. Vi lyckades sälja in frågan hos honom och 1974 bildade Ingemar A, Bengt E och jag ’Arbetsgruppen för hotade och missgynnade arter’ som formellt utsågs av kollegiet på Skogshögskolan. Därmed formaliserades arbetet med hotade arter och det var ett stort stöd för oss. Då kunde jag arbeta med detta inom ramen för min tjänst. Det var nog många som inte gillade det. Vi fick bl.a. höra från kollegor att; ’Inte kan vi odla blåsippor och ugglor i skogsbruket’. Mårten B var en lite annorlunda rektor som gick runt och pratade med folk och han kunde komma in och fråga ’Hur går det med de hotade arterna?’” (Torleif I).

Mårten Bendz berättar; ”Ingemar Ahlén och de andra sökte stöd från mig som rektor för att arbeta med hotade arter. Och de fick mitt stöd, precis som andra saker som låg i tiden, men det är ingen speciell fråga som jag kommer ihåg.”

Idag är Mårten B mycket kritisk till hur rödlistan används. Han skrev 2004 en kritisk

debattskrift (Bendz 2004) om detta med titeln; Artbevarande nödvändigt – men hur? Ett exempel på en art som han inte tycker att man ska satsa pengar på är vitryggig hackspett. Björn Hägglund berättade en gång för honom att STORA hade restaurerat vitryggs-biotoper och avsatt vitryggsområden med ett värde av 75 miljoner kronor. ”I delar av Norge är vitryggen vanlig liksom också i Baltikum, Polen och hela vägen bort till Japan. Varför ska vi då kasta bort en massa pengar på en art som inte är utrotningshotad? Måste allting finnas över allt? Jag hittade i min genomgång av rödlistade arter ett 40-tal riktiga ansvarsarter för Sverige. Sådana som bara finns hos oss. Låt oss ta hand om dem och inte hålla på med alla andra rödlistade arter överallt.” (Mårten B).

Ingemar Ahlén, Torleif Ingelög och Bengt Ehnström publicerade 1975 en artikel i Svenska Naturskyddsföreningens årsbok (Ahlén m.fl. 1975) under titeln ”Bevarande av vilda djur och växter – forskning om hotade och missgynnade arter i skogsmark”. De föreslår där ett arbetssätt som nästan är identiskt med hur vi arbetar med naturvård idag. Förslagen är: 1, Artvisa räddningsaktioner för enskilt hotade arter. 2, Ett riksomfattande nätverk av större och mindre skyddade områden med god ekologisk och geografisk täckning. 3, Anpassningar i normala skogsbruket. I den artikeln publicerar också Ingemar A för första gången en rödlista i Sverige omfattande ryggradsdjur (exklusive fiskar).

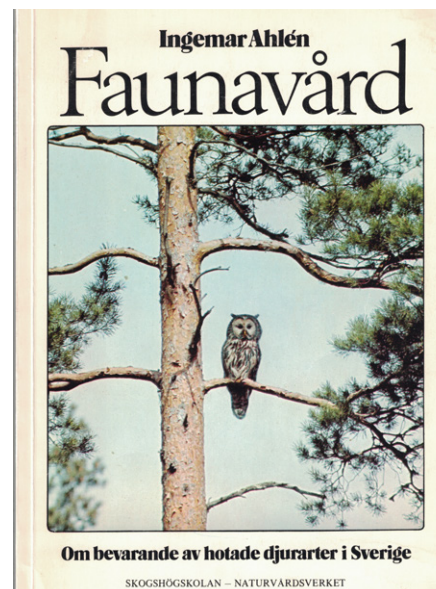
Ingemar Ahlén började bygga upp forskning om hotade arter i mitten på 1970-talet och han hade flera doktorander som arbetade med detta. Börje Pettersson forskade på mellanspett, Martin Tjernberg på kungsörn och Gustaf Aulén på vitryggig hackspett. Gustaf A berättar att han 1974 blev kontaktad av Ingemar A då projektet ”Hotade hackspettars ekologi” skulle starta. Gustaf A hade som fågelskådare varit mycket vid Nedre Dalälven där vitryggig hackspett förekom i flera par. De började samarbeta i ett vitryggprojekt som utmynnade i att Gustaf disputerade på denna art. En viktig uppgift för projektet var att få en bra bild över var vitryggen fanns i landet. Själva forskningen handlade bl.a. om att studera vitryggens näringssök och vilka insektslarver som den åt. Gustaf fick då också kontakt med Bengt Ehnström som blev en mentor vad det gällde bestämning av de insekter som ingår i vitryggens föda. Vitryggprojektet var redan från början ett mellanting

mellan ren forskning och ett praktiskt naturvårdsprojekt där bl.a. WWF var en stor finansör. Gustaf A berättar; ”Ett viktigt avstamp för att få med länsmyndigheterna på banan var ett nationellt vitryggseminarium 1983 som jag anordnade på Naturvårdsverket. Deltagare var Naturvårdsverket och de åtta skogsstyrelserna och länsstyrelserna där det fanns mest vitrygg. Jag försåg dem med varsin länsparm med alla vitryggsobservationer från 1800-talet och framåt. Där hade jag redovisat de områden som jag tyckte de skulle börja jobba med. Därmed kunde mycket av ansvaret för bevarandearbetet flyttas över till myndigheterna. I början var jag lite hånad som Hackehackspett men senare var det i stället lite statusfyllt att ha jobbat med vitryggen.” (Gustaf A).

Skogsstyrelsen med Bosse Wallin i spetsen axlade snabbt ett ansvar för vitryggen och dess miljöer. Gustaf Ahlén skrev en informationsbroschyr med titeln ”Vitryggiga hackspetten – kommer den att överleva” som gavs ut av Skogsstyrelsen 1984 och tryckets upp i färg, vilket var ovanligt på den tiden. Den har sedan kommit i flera nya upplagor och används fortfarande för att sprida kunskap om de artrika lövskogsmiljöer med stort inslag av döda träd där vitryggen är en paraplyart. ”Jag tog 1984 fram ett handlingsprogram för vitryggen och dess biotoper där det framgick vad de olika myndigheterna borde göra. Detta skickades tillsammans med vitryggbroschuren i januari hem till alla riksdagsmän och till närmast berörda myndigheter. Det ledde till flera motioner, tackbrev från Olof Palme och att vitryggen blev en rikskändis och en symbol för arbetet med hotade arter ur ett landskapsperspektiv.” (Gustaf A).

Böckerna ”Faunavård – Om bevarande av hotade djurarter i Sverige” och ”Faunavård i skogsbruket”

Ingemar Ahléns arbete resulterade bland annat i att han 1977 gav ut boken ”Faunavård – Om bevarande av hotade djurarter i Sverige” (figur 4) (Ahlén 1977). I den ges exempel på negativa konsekvenser av skogsbruket och förslag på småbiotoper som skogsbruket bör ta hänsyn till, till exempel bäckraviner, alkärr och bergsbranter. Här finns också råd om detaljhänsyn vid avverkning, t.ex. att man bör spara torrträd, hålträd och gamla lövträd. Bosse Wallin berättar att när generaldirektör Bo Hedström och avdelningschef Eric Falk på Skogsstyrelsen fick höra talas om boken och dess innehåll sa de; ”Är det så här illa, det kan väl inte vara

Figur 4. I boken *Faunavård* från 1977 ges exempel på hänsynskrävande biotoper och detaljhänsyn som bör tas vid avverkning.

sant?”. På Skogsstyrelsen kände man sig ”påhoppade av Ingemar Ahlén” men istället för att argumentera mot boken så bestämde cheferna att Ingemar Ahlén skulle bjudas in till Skogsstyrelsen i Jönköping. Mötet resulterade i att cheferna sa; ”Om det nu är så här som du säger så måste vi göra någonting åt det. Vi har vana och rutin att utbilda skogsfolk, kan inte du skriva en bok i faunavård?”.

Ingemar A nappade på detta och bad två av sina doktorander, bl.a. Börje Pettersson, att tillsammans med Bengt Ehnström ta fram en handbok i faunavård, utifrån de idéer som han själv hade presenterat i sin tidigare bok. Resultatet blev boken ”Faunavård i skogsbruket” (Ahlén m.fl. 1979). ”Hela naturvårdsdebatten på 1970-talet handlade om hormoslyr, fjällskog och kalhyggen men den hade ingen koppling till någon idé om att ta hänsyn till växter och djur, det var överhuvudtaget inte uppe på bordet. Det var därför något helt nytt när Ingemar kom med sin bok om *Faunavård 1977*.” (Börje P).

En ny skogsvårdslag kom 1979 och i den fick för första gången naturhänsynen en egen paragraf, §21. Skogsstyrelsen hade ett behov av hjälp från SLU-forskarna att ta fram nya föreskrifter och allmänna råd till §21. Arbetet med att skriva Skogsstyrelsens bok om faunavård och ta fram

Figur 5. Skogsstyrelsens handböcker i flora- och faunavård ledde till omfattande utbildningar. 1985 hade Skogsvårdsförbundet en forskarexkursion till Öster-Malma där bland annat Torleif Ingelög och Bengt Ehnström deltog. Bild från Skogen nr 7, 1985.

föreskrifter och allmänna råd till nya lagen gjordes därför parallellt under 1978.

Bosse Wallin berättar att en del på Skogsstyrelsen nog tyckte att det var lite larvigt att hålla på med fåglar men att många också var nyfikna. ”Men det fanns ett klart ledningsstöd från Bo Hedström för att börja arbeta med detta. Hedström hade stort förtroende i skogskretsar samtidigt som han hade kanaler in i Regeringskansliet eftersom han var en av Strängs gamla pojkar. Hedström var troligen långsiktig smart och han ansåg det vara strategiskt viktigt att börja arbeta med naturvård.” (Bosse W).

Redan innan boken ”Faunavård i skogsbruket” trycktes, fick SLU en förfrågan från Skogsstyrelsen om att anordna kurser i faunavård för skogsvårdsorganisationens personal. Börje Pettersson kände en skogsvaktare på Boxholms skogar i Östergötland som var fågelintresserad och som var ”före sin tid”. Han hade lämnat grupper av asp och lövkantzoner som hänsyn till vitryggig hackspett. Det innebar att det fanns fina exempel på redan utförd hänsyn att titta på. Första utbildningstillfället hölls i snöoväder och en halv meter djupsnö en kall dag i januari 1979. ”Det intressanta var att man verkligen lyssnade på oss, och en anledning var nog att vi just kom från skogsfakulteten. Det var skogsfolkets eget universitet som kom ut som kunskapsbärare. Det hade varit svårare om man kommit från något vanligt universitet. Vi hade nytta av märket på mössan. Jag uppfattade däremot över huvud taget inte att det fanns någon från ideella

naturvården som var med i debatten utan man var fast i hormoslyrnsnacket. Botanisterna på SLU var inte lika mycket på banan som zoologerna utan de ägnade sig mer åt att upprätta rödlistor. Det var mitt intryck att det var zoologerna som drev fram hänsynsidén.” (Börje P).

SLU:s faunavårdsutbildningar var handledarutbildningar vilket innebar att deltagarna åkte hem och i sin tur hade utbildningar för sin skogsvårdsstyrelsepersonal. 1981 tog Skogsstyrelsen dessutom fram 15 olika faktablad för hotade och missgynnade djur som till exempel havsörn (figur 6). De delades bland annat ut vid markägaträffar.

Figur 6. Skogsstyrelsen tog 1981 fram 15 olika faktablad för hotade och missgynnade djur som till exempel havsörn.

Floravårdsböcker

Boken "Faunavård i skogsbruket" följdes senare upp av sju olika böcker om flora- och faunavård som gavs ut av Skogsstyrelsen under 1980-talet. "Floravård i skogsbruket - allmän del" (Ingelög 1981), vilken Torleif Ingelög är huvudförfattare till, kom 1981 och gavs ut i 4 upplagor och trycktes i 30 000 exemplar.

"När boken skulle publiceras så bedömde konsulentverksamheten på SLU det som riskfyllt, eftersom de trodde att den inte skulle kunna säljas. Inte heller Naturvårdsverket ville ge ut boken. Men jag diskuterade med Gustaf von Segebaden som var dekan och han kontaktade generaldirektör Bo Hedström på Skogsstyrelsen som sa ja direkt. Då startade ett långt samarbete med Skogsstyrelsen som fungerade jättebra och det blev många böcker till slut. Bosse Wallin på Skogsstyrelsen var en viktig person i det arbetet." (Torleif I).

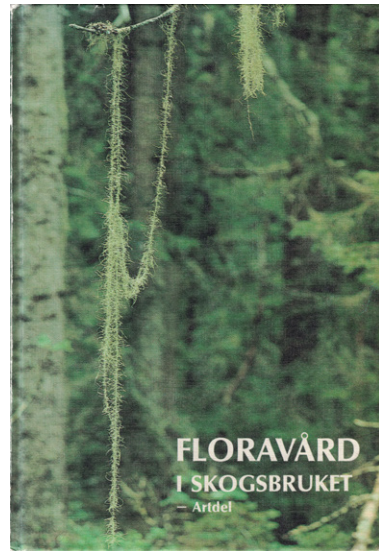
I början av 1980-talet började floravårdsgruppen på SLU att systematiskt samla in observationer av sällsynta arter och upprätta en rödlista för skogsarter. Arbetet innebar bl.a. att man gick igenom universitetens herbarier. 1984 gav floravårdsgruppen ut boken "Floravård i skogsbruket - Artdel" (Ingelög m.fl. 1984) i vilken 300 skogslevande kärlväxter, mossor, lavar och svampar beskrevs med artfaktablad, utbredningskartor och där deras "hotkategori" anges (figur 7).

"Boken satte igång en massa folk, både proffs och amatörer, att springa ut och leta efter arter. Vi fick snabbt in en massa rapporter. Utbredningskartorna redovisade de uppgifter som vi hade och de var naturligtvis ofullständiga. Man har det man har och man måste utgå från den information man har vid ett visst tillfälle. De allra första kartorna speglade till och med lite var botanikprofessorerna hade sina sommarstugor." (Torleif I).

Ytterligare två handböcker som Skogsstyrelsen gav ut var "Ädellövskog - Ekologi och skötsel" (Almgren 1984) och "Faunavård i skogsbruket - den lägre faunan" (Ehnström m.fl. 1986). Bengt Ehnström medverkade i båda böckerna och Torleif Ingelög var medförfattare till ädellövskogsboken. "Boken genererade en massa kurser och det var första gången naturvårdsaspekter kom in i ädellövskogsskötseln vilket var viktigt." (Torleif I).

Böckerna i flora- och faunavård initierade en mängd utbildningsinsatser. Det var 1000-tals personer som gick utbildningarna, både internt

från skogsvårdsstyrelserna men även anställda hos skogsbolag och skogsägarföreningar.

Figur 7. Boken Floravård i skogsbruket - Artdel var den första samlade redovisningen över rödlistade växter och svampar och den sporrade många att leta efter rödlistade arter.

Databanken för hotade arter blir ArtDatabanken

Rune Frisén berättar att i början på 1980-talet ville Naturvårdsverket att det skulle tas fram listor över hotade arter och att han, Torleif Ingelög och Ingemar Ahlén började diskutera frågan. Man funderade på om det skulle bildas en enhet för artskydd på Naturvårdsverket men beslöt i stället att föreslå att den borde ligga på SLU.

"Vi kom fram till att vi skulle bilda en artdatabank och jag föreslog att vi lägger den på SLU för de sitter närmare forskningen och har ett kontaktnät som Naturvårdsverket inte har. De har större möjligheter att få de ideella personerna att ställa upp och engagera sig i att rapportera arter och då är SLU bäst." (Rune F).

Naturvårdsverket beslöt 1984 att bidra med pengar under en försöksperiod på 5 år för en "Databank för hotade arter" som placerades vid SLU. Verksamheten finansierades också de första åren av WWF. Det bildades bland annat fyra floravårdskommittéer som arbetade med olika artgrupper och upprättade rödlistor, artfaktablad

och utarbetade förslag på åtgärdsprogram.

I slutet av Databankens försöksperiod gjordes en internationell utvärdering. *”Det tillsattes en internationell grupp som granskade vad Databanken gjort mellan 1986 – 1990. Vi fick ett uttalande om att det här är bra, men justerade en del saker och efter det beslutade Naturvårdsverket och SLU att permanenta verksamheten. Torleif Ingelög var nyckeln i allt det här arbetet.”* (Rune F).

Databanken för hotade arter permanentades 1991 och Rune Frisén var dess ordförande under många år. Torleif Ingelög var den första och i början enda anställda. Han var föreståndare från starten och fram till 2007. Namnet ändrades 1995 från ”Databanken för hotade arter” till ”ArtDatabanken” sedan en tjänsteman på Naturvårdsverket börjat använda det namnet. *”Vi blev lite störda i början av det där, men sen blev det fler och fler som kallade oss för ArtDatabanken och då ändrade vi namnet.”* (Torleif I).

Under 1980-talet uppmanades man att skriftligen skicka in rapporter om hotade arter till SLU. Naturvårdsverket utvecklade däremot senare en webbplats tillsammans med Sveriges Ornitolo-

giska Föreningen som kallades Svalan, där landets ornitologer rapporterade in sina fågelobservationer. Senare tog ArtDatabanken över ansvaret för webbplatsen från Naturvårdsverket och det bildades ett gemensamt inrapporteringsystem för alla organismer som idag heter Artportalen.

Björn Hägglund var dekan på SLU:s skogskultet mellan 1983 och 85. Då sjösatte han bland annat ett nytt brett forskningsprogram för hela fakulteten som han presenterade på en KSLA-konferens där han menade att miljöfrågorna måste få mer tyngd. *”Då hade jag från politikerna förstått att så här bråkigt får det inte vara, antingen måste man in med en massa lagstiftning eller så måste skogsbruket skärpa sig. Man kan inte vara i ständig konflikt med samhället - det funkar inte. Samhället vinner alltid i långa loppet. Skogsbruket hade en besserwissermentalitet som många retade sig ordentligt på.”* (Björn H).

Som dekan minns Björn H inget om tillkomsten av Artdatabanken 1984. *”De gjorde nog inte så mycket väsen av sig i början. Skogsdöden var den viktiga miljöfrågan och biologisk mångfald var ingen stor fråga.”* (Björn H).

Reflektioner

- En viktig händelse var när Ingemar Ahlén, Torleif Ingelög och Bengt Ehnström, som alla arbetade på Skogshögskolan, träffades i början på 1970-talet och inledde ett långt samarbete om artbevarandefrågor. De var biologer och kunde därför betrakta skogsbruket ur en annan aspekt än de flesta andra som var skogligt utbildade på Skogshögskolan. Dessa tre hade kunskaper inom olika artgrupper och ett genuint artbevarandeintresse. De hade, oberoende av varandra, insett att en hel del skogsarter uppenbart hotades eller missgynnades av dåtidens skogsbruk.
- Att arbeta med artbevarandefrågor på Skogshögskolan i början på 1970-talet var något nytt och delvis kontroversiellt. Det var därför viktigt att rektor Mårten Bendz gav stöd åt Ingemar Ahlén, Torleif Ingelög och Bengt Ehnström när de 1974 tog initiativ till att bilda "Arbetsgruppen för hotade och missgynnade arter". Det var också betydelsefullt att arbetsgruppen utsågs av kollegiet på Skogshögskolan, därmed formaliserades arbetet med hotade arter. Nu blev det en legitim del av Skogshögskolans arbete. Bildandet av arbetsgruppen var en avgörande händelse och jag betraktar det som starten på det systematiska artbevarandearbetet som sedan ledde till bildandet av Databanken för hotade arter och dagens SLU Artdatabanken. Mårten B var en ung, forskningsinriktad rektor som innan han kom till Skogshögskolan hade arbetat på Skogs- och jordbrukets forskningsråd, vilket troligen bidrog till att han var lyhörd för nya forskningsområden. Under ett anförande på skogsveckan 1976 uttalade Mårten B att det forskades för lite på frågor om miljö- och naturvård, vilket var progressivt för sin tid.

Reflektioner forts.

- Redan 1975 presenterade "Arbetsgruppen för hotade och missgynnade arter" ett arbetssätt som nästan är identiskt med dagens naturvårdsarbete, och detta innan det fanns omfattande empirisk forskning som styrkte tankegångarna. Det visar att man med goda kunskaper om arters miljökrav och sunt förnuft inte alltid behöver vänta på forskningsresultat innan man agerar.
- Det var viktigt att flora- och faunavårdsarbetet utvecklades inom Skogshögskolan/SLU som skogsbrukets eget lärosäte och forskningsorganisation. Skogsbruket skulle antagligen varit betydligt mera tveksamma att ta till sig kunskap som kom från andra universitet.
- Det var oväntat och uppseendeväckande när Skogsstyrelsen 1979 började engagera sig i fauna- och floravårdsfrågor genom att ge ut boken "Faunavård i skogsbruket". Skogsstyrelsen hade tidigare nästan enbart arbetat med virkesproduktionsfrågor. Engagemanget i fauna- och floravård var förmodligen ett medvetet och strategiskt beslut från Skogsstyrelsens ledning. Kanske kunde generaldirektör Bo Hedström som jurist och med bakgrund från Regeringskansliet se på skogsbruket från ett bredare perspektiv än många andra på myndigheten.
- Faunavårdsarbetet baserades i början till stor del på fåglars miljökrav, vilket är en välkänd artgrupp. Arbetet blev delvis stilbildande även för andra organismgrupper. Att få förståelse och acceptans för hänsyn till fåglar, som att t.ex. kungsörnen behöver gamla tallar för att häcka, var sannolikt lättare än om artbevarandearbetet hade utgått ifrån mer okända organismer. Vitryggig hackspett blev lite av en symbolart för hotade arter och även känd bland politiker.
- En betydelsefull del i utvecklingen av naturhänsynen var den kompetensuppbyggnad som skedde genom SLU:s forskning. Naturvårdsforskningen under Ingemar Ahléns ledning genererade t.ex. flera disputerade forskare som sedan kom ut i samhället och fick viktiga roller i utvecklingen av naturhänsynen. Ett exempel på detta är Börje Pettersson som blev Skogsstyrelsens första naturvårdsbiolog och som sedan fick en tjänst som naturvårdsansvarig på STORA/Bergvik.
- Skogsstyrelsens bok "Floravård i skogsbruket – Artdel" som trycktes i 10 000 exemplar var mycket viktig för utvecklingen av naturvårdsarbetet. Den skrevs av floravårdsgruppen vid SLU och var den första större samlade redovisningen över rödlistade växter och svampar i skogen, med både artfaktablad och utbredningskartor. Boken sporrade många att leta efter arterna och att rapportera in fynd till SLU, vilket ökade kunskapen om förekomsten av rödlistade arter. Viktigast var däremot att boken gav förutsättningar för det artinriktade naturvårdsarbetet som utvecklades såväl av den ideella naturvården, t.ex. genom Steget Före-metodiken, som av myndigheterna, genom nyckelbiotopsinventeringen. Nu kunde den ideella naturvården argumentera för att ett skogsområde borde skyddas, eftersom arterna som fanns där bara förekom på ett fåtal lokaler i landet enligt boken.
- Ett avgörande steg i utvecklingen var när Ingemar Ahlén, Torleif Ingelög och Bengt Ehnström tog initiativ till att bilda "Databanken för hotade arter" 1984. Det var en naturlig följd av samarbetet som de bedrivit vid SLU sedan 1974. Naturvårdsverket medfinansierade verksamheten från starten. Intressant är att WWF under flera år var en viktig finansiär, vilket visar att myndigheterna på den tiden inte prioriterade artskyddsarbetet högre än att en ideell förning var tvungen att bidra med pengar. Databankens verksamhet permanentades 1990 och Torleif Ingelög var mycket betydelsefull i det arbetet och den vidare expansionen. Databanken bytte namn till Art-Databanken 1995 och fick successivt ökade arbetsuppgifter. 2019 hade man 89 anställda och 192 000 olika användare nyttjade ArtDatabankens webbplats.

3.2.2 Naturskyddsföreningen

Naturskyddsföreningen har under lång tid spelat en viktig roll i utvecklingen av naturvården i Sverige. Anders Turesson berättar att Naturskyddsföreningen nästan hade en myndighetsroll innan den statliga naturvården blev etablerad under 1960–70-talet. ”Man ville ha tunga män från det svenska samhället i sin styrelse, det var en medveten strategi. Fram till 1990 var det höga män inom staten som var ordförande.” (Anders T).

Ett exempel på denna försiktiga hållning är årsboken 1973 med temat ”Skogsbruk och naturvård”. I den finns få kritiska ställningstaganden mot skogsbruket, utan i stället innehåller den beskrivande artiklar om skogsbruket, författade av jägmästare på Skogshögskolan. Roger Olsson berättar; ”Naturskyddsföreningen är en förening sprungen ur expertleden. Man hade sin förankring i det akademiska etablissemangen och var ingen folkrörelse. Skulle man ha kunskap om något så sökte man det i den akademiska världen. På 1970-talet så fanns det ju ingen annan forskning om skog än den som fanns på Skogshögskolan och därför var det naturligt att det var professorer på Skogshögskolan som skrev i föreningens årsbok 1973. Det var först i mitten på 80-talet som vi började utvecklas mot en folkrörelse. Föreningen började satsa på att bygga upp en organisation ute i landet med länsförbund och kretsar. Det blev en demokratisering och det började komma in folk från gräsrotterna. Det var en intern diskussion inom föreningen i vilken riktning man skulle gå. Man insåg att en stor medlemsbas ger ett större inflytande.” (Roger O).

Anders Turesson menar att föreningen kunde utöva inflytande i samhället genom att man hade många ”informationsgivare” och medlemmar på olika nivåer inom myndigheter, företag och inte minst inom forskningen. ”Detta var en stor styrka och vi fick framför allt mycket tunga kunskaper genom dessa kontakter, det var det hävdvunna sättet att arbeta.” (Anders T).

Roger Olsson berättar; ”Ett viktigt skeende var när det i slutet på 1970-talet kom några från forskningen och t. o. m. en professor från Skogshögskolan (Ingemar Ahlén) som sa att skogsbruket påverkade arter. Han presenterade till och med en lista på vilka arter som var missgynnade. Nu kom det helt andra argument mot ett förändrat skogsbruk. Nu började den artvisa kunskapen komma och det var en stor seger för naturvården. Nu följde under 80-talet en lång period då Naturskydds-

föreningen smart utnyttjade den organisation man hade, med alla sina aktiva medlemmar som ofta var mycket kunniga människor som fågelskådare och botanister. De byggde upp en verklighetsbild som visade hur det gick till ute i skogen och denna bild var annorlunda från skogsbolagens beskrivningar. Skogsbolagen tog fram policies och Naturskyddsföreningen kunde gång på gång visa att hänsynsreglerna inte följdes. Titta här, vi hittade brister överallt, vi hade hundratals ögon ute i skogen och den verklighetsbeskrivning vi gav kunde man inte sparka undan bena på. Men detta var snarare en process än en seger. Det ledde till att skogsbolagen var tvungna att ta sina policies på allvar och bolagen var tvungna att anställa biologer som kunde detta lika bra som Naturskyddsföreningens idealister.” (Roger O).

En av de som först systematiskt granskade ett skogsbolags arbete var Anders Turesson som tillsammans med Stig Holmstedt i början på 1980-talet hade kommit i konflikt med Domänverket. Konflikten handlade om Nedre Dalälven och Domänverkets agerande där, men Anders T och Stig H granskade hur Domänverket arbetade med naturvårdsfrågor inom hela landet. I rapporten ”Domänverket och naturvården” (Svenska Naturskyddsföreningen 1985) gav man konkreta förslag till Domänverket avseende bl.a. hur de ska förbättra sin naturhänsyn, ändra inställningen till reservatsbildning och hur fjällskogarna bör hantearas. Rapporten ledde till att Naturskyddsföreningen blev inbjuden till Domänverkets huvudkontor i Falun och nytillträdde generaldirektören Bo Hedström menade att parterna hade ett ”relationsproblem” som man måste ta tag i. Anders T berättar att detta var ett framsteg. ”Tidigare generaldirektören Folke Rydbo hade jämfört Naturskyddsföreningen med gamla tiders virkestjuvar som stal virke från kommande generationer, tänk vilken tankefigur man hade inom tongivande kretsar på den tiden.” (Anders T).

Anders Turesson berättar; ”Naturskyddsföreningen hade en konfliktfylld relation med skogsbruket under 1970-talet men den var också oartikulerad. Det handlade om hyggen och om att vi inte gillade hormoslyr, men det saknades ett strukturerat sätt att tänka på från Naturskyddsföreningen. Vi satt och skällde på varandra istället för att ha en bra dialog. Vi saknade redskapen för att prata med varandra. Vad var det vi skulle diskutera på ett konkret sätt? Här spelade vår rapport om Domänverket en stor roll under mitten av 80-talet. Det handlade inte bara om skogsbrukets roll utan också om statens roll. Vad var det offentligas ansvar och vad var bolagens

ansvar? Detta var viktigt att bena ut så att man kunde föra en dialog med olika parter. Vi började positionera oss vad det gällde skogsbruket på 80-talet och då handlade det till stor del om tre områden, 1. Hänsyn när man avverkar, 2. Vilka skogsbruksmetoder ska vara tillåtna? 3. Arealen formellt skyddad skog.” (Anders T).

Roger Olsson menar att föreställningen att skogen, malmen och vattenkraften var Sveriges ekonomiska ryggrad levde kvar länge. ”Detta var anledningen till man politiskt hade svårt att förbjuda åtgärder som naturvårdsmässigt var tveksamma men som höjde skogsproduktionen. När Naturskyddsföreningen åkte till Rio 1992 och talade om att allt inte stod rätt till i den svenska skogen, då blev vi kallad för landsförvärdare – så djupt identifierade sig skogsindustrin med nationen.” (Roger O).

Under 1980-talet växte medlemstalen i Naturskyddsföreningen mycket snabbt och Anders Turesson berättar; ”Gentemot politiker var föreningen nu i början till en folkrörelse och inte bara en expertorganisation. Naturskyddsföreningen satsade rätt mycket på att nå fram till statsmakterna för att sprida ett budskap och framstå som en seriös part med välgrundade ståndpunkter.”

Början på en viss radikalisering av Naturskyddsföreningen skedde när Per Wranner tillträdde som ordförande 1985 och efterträdde justitiekansler Bengt Hamdahl. Per W berättar; ”Bengt Hamdahl var en av landets högsta jurister och inte insatt i alla naturvårdsfrågor. Han kunde

naturligtvis inte ta heder och ära av en minister i en naturvårdsdebatt. Jag var vice ordförande innan jag blev ordförande efter Bengt H och fick därför ofta skriva olika typer av inlägg. Men en styrka med Bengt H var att han var respekterad i alla läger.” (Per W).

När Per W tillträdde som ordförande så hade tidningen Skogen en stor karikatyr i tidningen av Per W som en trädskällare (hund) med en jägmästare sittande i toppen av ett träd (figur 8). På frågan om han tog illa vid sig berättar Per W; ”Trädskällare ser snälla ut så jag kände mig inte illa behandlad.”

Per Wranner menar att under 1980-talet var det statsbidragen till avverkning av de sk 5:3-skogarna² och avverkningen av fjällnära skog som var de stora skogliga naturvårdsfrågorna. ”Alla insåg egentligen att mycket fina områden försvann genom 5:3-bidragen och jag tycker Björn Häggglund var påfallande mjuk.” (Per W).

På frågan om varför inte Naturskyddsföreningen var mer aktiv vad det gäller utvecklingen av hyggeshänsynen svarar Per W; ”Det gick inte att få samma breda medlemsengagemang för hyggeshänsynen

² 5:3 skog är ett begrepp som avser skog vars ”tillstånd är uppenbart otillfredsställande” ur produktionssynpunkt så att ny skog måste anläggas enligt Skogsvårdslagen. Benämningen har sitt ursprung i gamla Skogsvårdslagen § 5:3. Om skog bedömdes vara i sådant skick som lagen avsåg, förelåg skyldighet för skogsägaren att inom 3 år anlägga ny skog.

Figur 8. När Per Wranner tillträdde som ordförande för Naturskyddsföreningen hade tidskriften Skogen en karikatyr av honom som en trädskällare med en rädd jägmästare upptruppen i ett träd. Några år senare blev Per W krönikör i tidskriften. Bild från Skogen nr 12, 1985.

även om den fanns med i föreningens policydokument. Jag intresserade mig speciellt för detta för att jag var med i beslutet om nya skogsvårdslagen 1979 och införandet av §21. Jag trodde att 1979 års beslut skulle innebära en förbättring men jag blev besviken. På en semestervandring utefter Smålandsleden fick jag se verkligheten och det såg fruktansvärt ut. Inget sparat och omfattande körskador även på själva vandringsleden. Detta var en ögonöppnare för mig och därför skrev jag bl.a. om det i en krönika i tidningen Skogen.” (Per W).

Per Wramner berättar att på riksnivå hade Naturskyddsföreningen under 1980-talet inte mycket kontakt med Skogsstyrelsen eller större skogsbolag utan man koncentrerade sig på den politiska nivån. Han menar att mycket av 1980-talets skogspolitik styrdes av departementsrådet Anders Holmgren och Bo Hedström (generaldirektör för Skogsstyrelsen 1975–1983 och sedan för Domänverket 1983–1992).

Anders Turesson berättar; ”Det var Per Wramner som kom och introducerade en innovation i Naturskyddsföreningens arbete. Det handlade om politisk lobbying som innebar att vi på ett professionellt sätt skulle påverka makthavare”. Ett exempel på detta arbete var när regeringen 1984 helt ville ta bort anslaget för inköp av skog för reservatsbildning. Då startade Naturskyddsföreningen ”Operation 40 miljoner”. Denna gick ut på att istället höja anslaget för inköp av skog till 40 miljoner kronor. Anders T ringde runt till en massa politiker, framför allt till de som satt i jordbruksutskottet och gjorde en hel del uppvaktningar. ”Vi organiserade också så att lokalföreningarna ringde till sina riksdagsmän. Ska man ha lokala medlemmar att ringa sina riksdagsmän krävdes det ett nytt sätt att tänka och att agera så att dessa kunde argumentera för sin sak. Kampanjen ledde till att anslaget höjdes istället för att helt försvinna. Detta var nog viktigare än vad många förstår för det påverkade hela skogsdiskussionen. Antag att vi istället skulle fått en nedmontering av reservatsarbetet och man istället bara varit hänvisade till skogsbrukets frivilliga naturhänsyn. Föreställ dig vilken konfliktnivå vi hade haft då.” (Anders T).

Naturskyddsföreningens granskning av Domänverket ansågs framgångsrikt och föreningen fortsatte att granska skogsbolagen. Karin Lindahl gjorde i slutet på 1980-talet, på uppdrag av Naturskyddsföreningen två granskningar, en av Korsnäs och STORA och

en av SCA i Jokkmokk. Dessa granskningar publicerades i de två skrifterna ”Skogsbolagen och Naturvården” (Lindahl 1988) och ”De sista naturskogarna – Om svensk naturvård i teori och verklighet” (Lindahl 1990) (figur 9). Kritiken var här omfattande av hur bolagen bedrev skogsbruk och hon menade att företagen hade glättiga informationsbroschyrer om hur de tar hänsyn, men verkligheten i skogen var en helt annan. Hennes granskningar blev mycket omskrivna, bland annat i tidningen Skogen.

Karin berättar; ”Jag var ju ganska ung då och jag var kvinna så jag kommer ihåg nu att jag navigerade detta på intuition. Det var ganska utmanande att intervjua de här farbröderna om man får säga så, de missbedömde mig ganska radikalt, de förstod inte situationen. Det var väldigt mycket ’lilla gumman’ men det betydde nog att de var betydligt mera öppna mot mig än om någon äldre herre skulle intervjuat dem. Deras första respons var nog att de skulle tala om för mig hur saker och ting låg till och utbilda mig. Det var den andan då. Jag tror att man från SCA tyckte det var ganska kul att berätta för mig och man var vänlig och förtrolig. Men när rapporten kom var det helt andra tongångar; jag var ’persona non grata’” (Karin L).

Figur 9. Naturskyddsföreningen granskade under 1980-talet de stora skogsbolagens naturvårdsarbete och fann att de inte följde sina egna riktlinjer.

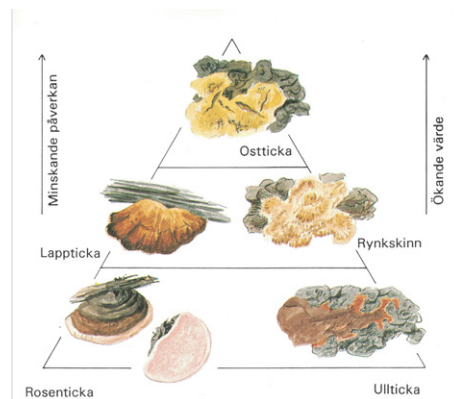
Steget Före

Mats Karström utvecklade den så kallade Steget Före-metodiken i slutet på 1980-talet. Den innebär att man genom förekomst av vissa rödlistade arter värderar ett områdes naturvärde. Man använder sig av ett mindre antal rödlistade indikatorarter, som är relativt lättidentifierade. Mats K skapade så kallade värdepyramider för olika skogstyper där arterna högst upp i pyramiden ansågs indikera högsta naturvärde (Karström 1992) (figur 10). Förutom värdepyramiderna som innehåller ett fåtal arter så utvecklade han också ett system med "florapoäng" där de rödlistade arterna får poäng enligt en skala som är omvänd till dess hotkategori (Karström m.fl. 1993). Genom att summera poängen får man en indikation på områdets naturvärde.

Mats K var också den som på bred front introducerade begreppet kontinuitet i naturvårdsarbetet och delade upp det i mark-, träd- och lågakontinuitet. Steget Före-metodiken fick stort genomslag på mycket kort tid i Sverige i början på 1990-talet (figur 11). Metodiken började användas av såväl den ideella naturvården som av Skogsstyrelsen i samband med nyckelbiotopsinventeringen som började 1990. Mats K har blivit mycket uppmärksam för sina insatser och fått mer eller mindre alla naturvårdspriser som finns i Sverige. Men hur kunde Mats utveckla Steget Före-metodiken och varför fick den sådant genomslag?

Mats Karström är uppvuxen i Mälardalen och fick sitt naturintresse via sina föräldrar. Han startade en biologisk förening i gymnasiet och var en mycket aktiv fältbiolog. Mats K berättar; "När man kom med i fältbiologerna blev man sedd och naturintresset blev en tillgång. Innan dess var man bara udda och det fanns ett utanförskap. Skulle man få en tjej så skulle man vara idrottskille". Mats K utbildade sig till biogeovetare och gymnasielärare och arbetade ett kort tag på skogsvårdsstyrelsen i Värmland med att identifiera skyddsvärda 5:3-skogar. 1986 flyttade Mats K till Vuollerim i Norrbotten vilket var en helt okänd trakt för honom.

Mats Karström berättar att det var ett lyft för honom att komma till Jokkmokk. "Jag upptäckte så mycket nytt som jag inte trodde fanns här. Här var ett Eldorado för biologisk mångfald, här fanns världsunika arter, här fanns världens rikaste förekomst av liten aspgelelav och de finaste bombmurleskogarna i landet. Flora-

Figur 10. Mats Karström utvecklade olika "värdepyramider" för att bedöma ett områdes naturvärde. Bild från Karström m.fl. 1993.

vårdsbokens artdel var en bibel och de vita fläckarna på utbredningskartorna var mycket det som drev mig till att hitta nya fyndlokaler. De vita fläckarna gjorde att vi kallade området här uppe för 'Det glömda landet'. Jag hade nog behov av att känna att jag hade hamnat rätt eftersom jag flyttat så långt. Jag ville känna att jag hade valt rätt plats men hade nog en skeptisk inställning till trakten i början." (Mats K).

Mats Karström startade en Steget Före-grupp hösten 1986 och ganska snabbt hade han skapat olika värdepyramider. "Jag fattar knappt idag hur det gick till. Hur kunde jag skapa det här med florapoäng, olika kontinuitetsnivåer och värdepyramider bara på ett år? En fördel var nog att jag hade hållit på med många organismgrupper genom mitt naturintresse. Jag tror att jag har en förmåga att 'läsa landskap', jag hade också jobbat som geolog och hade nog en förmåga att hitta arterns berättelse. Jag tror att jag hade med mig en förmåga att koppla geologi och plats i landskapet till arter. Det tror jag att jag utvecklat rätt mycket. Jag är ju egentligen inte duktig på skog men jag gick in för att lyssna på arternas berättelser." (Mats K).

Mats Karström tror inte att han skulle kunnat utveckla Steget Före-metodiken om han bott i södra Sverige. "Där har man så många experter. Men alla experter var så smala i sin kunskap och satt fast i sin lilla nisch men jag hade nog ett 360 graders seende som de andra inte hade. Jag hade tur för jag kom till rätt plats vid rätt tidpunkt för att utveckla det jag gjorde. Och det fanns ingen konkurrens, hade jag bott i Stockholm eller Uppsala hade jag aldrig fått lyfta metodiken för då hade det suttit 10 professorer som hade synpunkter. Nu

kunde jag bli bäst på en massa arter för att jag bodde här uppe. Jag hade mycket tid i fält och var säkert ute 250 dagar första året. Det var ett enormt lyft att hitta alla de här arterna som kanske var nionde fyndet i världen, från att man trots att man kommit till en värdelös plats.” (Mats K).

”I den första Steget Före-gruppen var vi ca 10 personer. Det var nyttigt att vara lärare, för då tvingades jag förklara både för sig själv och för andra och det var viktigt att det fanns en grupp i Jokkmokk som ville lära sig. Sedan blev det som en explosion och man ville lära sig metodiken i hela Sverige.” (Mats K).

Hur kunde Steget Före-metodiken få ett sådant genomslag? ”Det handlade om platsens kvaliteter (Jokkmokks kommun) och tidpunkten, för det fanns en massa människor som kände en frustration när de såg värdefulla skogar avverkas men det fanns inget ’verktyg’ att stoppa avverkningarna med. Men jag kom med verktyget och de såg ett hopp i mig, lyfte mig och hjälpte mig. Allt från ArtDatabanken, till journalister och jägare. Många hade väntat på verktyget för den vanliga människan. Lär dig de här 5 arterna så kan du vara med att skydda skogar, den makten som de här arterna hade var stor. Här var jag den första att lyfta detta. Det fanns ett uppdämt behov, hade jag kommit 10 år tidigare hade det inte fungerat. Att Skogsstyrelsen med Johan Nitare

började med nyckelbiotopsinventeringen och använde min metodik var också ett lyft. Det gav Steget Före-metodiken lite formell status och det måste jag vara tacksam för. Jag och Johan hade jättemycket utbildningar tillsammans. Alla priser jag fått, cirka 30 stycken, gav också metodiken ett erkännande. Jag fick uppmuntran av detta och fick träffa människor som jag hade haft som idoler och de ville hjälpa mig.” (Mats K).

Länsstyrelsen i Norrbotten var kritisk till Mats Karström och Steget Före. ”På länsstyrelsen fanns jägmästare och då var arter otroligt provocerande. Det blev nästan som ’metoo’, starka män som tappade makten, de ville inte ha duktiga biologer. De ville själva sitta på makten om vad som skulle skyddas. För oss är det självklart att det inte går att beskriva skog på ett bra sätt utan arter. Det finns inget bättre verktyg än arter och det är arter som är biologisk mångfald. Det är så otroligt självklart.” (Mats K).

”2022 ska jag ha räddat 200 skogar varav 150 långsiktigt skyddade som reservat eller med naturvårdsavtal. Det är egentligen lite överkligt. Jag har nog haft ett strategiskt tänk i mitt arbete, nästan lite av ett idrottstänk. Jag är noll idrottsman men det finns nog ett tävlingsmoment i mig, min pappa ville ha en grabb som var duktig i hockey, men det var inte min grej. Så tävlingsmomentet har kanske funnits i mig.” (Mats K).

Figur 11. Mats Karström bildade 1986 en Steget Före-grupp i Jokkmokk som inventerade naturskogar med hjälp av rödlistade arter. Sveriges Natur 1996 nr 6.

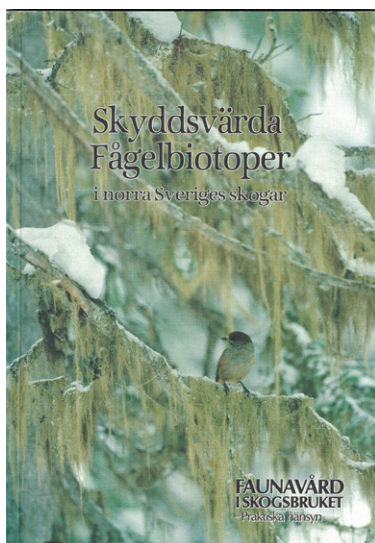
Reflektioner

- Naturskyddsföreningen arbete med skogspolitisk lobbyism initierades av Per Wramner som först var vice ordförande och från 1985 ordförande. Hans politiska erfarenhet som statssekreterare på jordbruksdepartementet i slutet på 1970-talet var en tillgång för föreningen. Det bidrog troligen till att de började med politisk lobbyism.
- Naturskyddsföreningen radikaliserades betydligt i mitten på 1980-talet. Ett exempel var när föreningen vid en presskonferens 1992, vid den pågående Rio-konferensen om biologisk mångfald, starkt kritiserade svenskt skogsbruk. Detta fick till och med svenska kungen att reagera och ta skogsbruket i försvar. Aktionen hade varit otänkbar 10 år tidigare.
- Under den studerade tidsperioden ökade successivt statens anslag för inlösen av skog till formellt skydd. Många värdefulla skogsområden kunde skyddas som reservat och därmed försvann en del "konflikthärdar" mellan skogsbruket och miljörörelsen. Utan detta hade det troligen varit betydligt fler schismer. Ett exempel på en mycket stor konflikt som löstes genom formellt skydd är Njakafjäll i Vilhelmina, där Greenpeace ockuperade skogen för att förhindra avverkning (Lisberg Jensen 2002). Naturskyddsföreningen var en aktiv lobbyist för att anslaget till formellt skydd skulle öka.
- Naturskyddsföreningen gjorde flera granskningar av de stora skogsbolagen under 1980-talet. Där påtalade föreningen tydliga brister i konkreta fall ute i skogen och jämförde med företagens övergripande policyförklaringar. Detta var mycket besvärande för företagen som var tvungna att omsätta sina policys till handlingsprogram, vilket bidrog till att generell hänsyn och frivilliga avsättningar blev införda på ett mer konkret sätt i deras skogsbruk.
- Mats Karström har haft en avgörande betydelse för naturvårdsarbetet i boreala Sverige, eftersom han började använda rödlistade arter som ett "verktyg" i naturvårdsarbetet genom "Steget Före"-metodiken. Tidigare hade bevarandearbete varit mycket fokuserat på att skydda urskogsartade skogar där orördhet var det viktigaste kriteriet (Naturvårdsverket 1982). Genom Steget Före flyttades fokus till förekomsten av rödlistade arter (Karström 1992). Rödlistade arter som ett hjälpmedel vid värdering av skog var inte helt nytt (Hallingbäck 1978) men en viktig framgångsfaktor för Steget Före var att den utgick från ett begränsat antal arter som var relativt lätta att lära sig utan att vara artspecialist. Därigenom kunde metodiken spridas till Skogsstyrelsens och skogsbolagens nyckelbiotopsinventerare och till ett stort antal ideella naturvårdare.
- En viktig faktor för att "Steget Före" fick så stort genomslag var tidpunkten då metodiken lanserades. I början på 1990-talet påbörjade Skogsstyrelsen sin nyckelbiotopsinventering och använde till stor del Steget Före-metodiken vilket gav den något av en formell status. Det fanns dessutom sedan länge en stor frustration hos den ideella naturvården att skogar som man tyckte var skyddsvärde avverkades. Nu fick man ett verktyg för att kräva skydd av dessa.
- Mats Karström framhåller själv flera faktorer som bidrog till att han kunde utveckla och få genomslag för Steget Före. Jag tror att Mats stora pedagogiska förmåga att lära ut artkunskap och att beskriva arternas habitat var viktiga personliga egenskaper som bidrog till att metodiken fick stor spridning. Även Mats entusiasm till och beundran av flertalet rödlistade arter smittade nog av sig till många kursdeltagare. En viktig del i Steget Före var att olika arter visade på olika typ av kontinuitet. Forskare har ifrågasatt om vissa arter som Mats K menade visar på lång kontinuitet verkligen gör detta (Ohlsson m.fl. 1997).

3.2.3 Ornitologiska föreningar

Olika ornitologiska föreningar blev aktiva med frågor om naturhänsyn i skogsbruket på 1970-talet och framåt. Gustaf Aulén som 1985 började arbeta vid Sveriges Ornitologiska Förening (SOF) berättar; ”På SOF fanns det en central fågelskyddskommitté med olika grupper för naturvård och fågelskydd, bl.a. en skogsgrupp. I flera regionala föreningar hade skogsgrupper också vuxit fram på initiativ från Bodengruppen i Norrbotten som var först ut. Mycket jobb gjordes lokalt med stöd av SOF centralt som stöttade lokalföreningarna och koordinerade arbetet. Lokala ornitologer inventerade och byggde upp ett kontaktnät med skogsvårdsstyrelser och markägare och gav råd om hänsyn till fågelfaunan.” (Gustaf A).

Gustaf Aulén menar att Skogsstyrelsen var ”duktig på att fånga upp initiativ utifrån.” Några exempel på samverkan med ornitologer är boken ”Skyddsvärda fågelbiotoper i södra Sveriges skogar” (Bleckert m.fl. 1984) som var ett initiativ från Södermanlands Ornitologiska Förening. Den följdes sedan upp med ”Skyddsvärda fågelbiotoper i norra Sveriges skogar” (Boström m.fl. 1991) i samverkan med Sveriges Ornitologiska Förening (figur 12). I dessa beskrivs ett stort antal biotoper som är särskilt skyddsvärda och det ges rekommendationer hur de ska hanteras.

Figur 12. Skogsstyrelsen tog fram ett stort antal handböcker i flora- och faunavård tillsammans med forskare och ornitologiska föreningar.

3.2.4. Skogsstyrelsen

Som beskrivits i kapitlet 3.2.1 var Skogsstyrelsen aktiv med att ge ut fauna- och floravårdsböcker mellan 1979 och 1991. Bosse Wallin var viktig i det arbetet och satt med i projektgrupperna för de olika böckerna. En annan stor satsning från Skogsstyrelsen på 1980-talet var utbildningarna i ståndortsanpassat skogsbruk (Lundmark 1986).

Under 1980-talet var skogsdebatten intensiv, speciellt när det gällde avverkning av så kallade 5:3-skogar, stora hyggen, fjällskogsavverkningar, och skogsbruket förekom flitigt i media. Björn Hägglund var generaldirektör på Skogsstyrelsen mellan 1985 - 1991 och berättar att precis innan han tillträdde så hade Expressen en stor tidningsartikel om skogsvårdsstyrelsens arbete med 5:3-skogar. Rubriken löd ”Mördarna i hagen”. Artikeln fick stort genomslag och fick flera politiker att reagera. ”Politikerna krävde en grej men började backa i överljushastighet över den lagstiftning de själva satt i spel.” (Björn H.) En annan stor mediehandling som innebar konsekvenser var ett TV-program med titeln ”Utsikt från ett kalhygge” där man kritiserade stora kalhyggen och dålig återväxt. I programmet menar Björn H att hans företrädare Eric Falk som var tillförordnad generaldirektör blev ”politiskt bortgjord.”

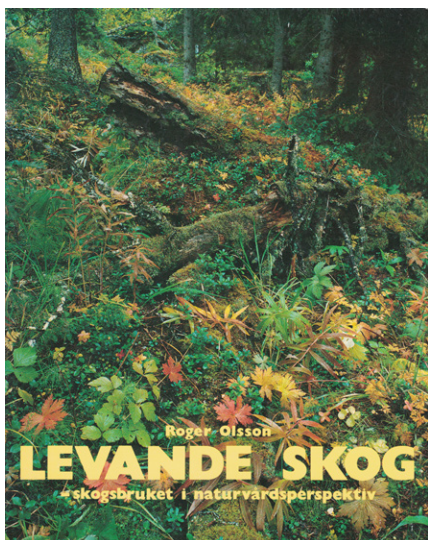
Beträffande 5:3 skogar berättar Jan-Åke Lunden, skogsvårdschef på Södra; ”Vi upplevde 5:3 frågan som ett intrång i det privata markägandet. Även om en del tyckte 5:3-bidragen var bra, så såg vi det som en pålaga som kom från myndigheterna. 5:3 skogarna var ju till stor del igenväxande hagmarker och när man sedan, några år senare, skulle avsätta dessa som nyckelbiotoper var det en total omsvängning som vi upplevde som mycket märklig. Först gällde kravet att de skulle avvecklas och planteras igen och man fick till och med bidrag för det, sedan skulle de skyddas som nyckelbiotoper.” (Jan-Åke L).

Rune Frisén tycker att Skogsstyrelsen var mycket rigid i sitt arbete med 5:3 skogar och att dessa i södra Sverige oftast var artrika och värdefulla skogar. Han menar att skogsvårdsstyrelserna träffade markägare, informerade om lagen och hotade med föreläggande om man inte avverkade sina 5:3-skogar. ”Skogsstyrelsen hade inga överläggningar med Naturvårdsverket innan de började arbeta med 5:3-skogarna. Men en gång träffades vi i fält i Oskarshamn, då sa jag; ”-Sluta med de här galenskaperna.” (Rune F).

Som nytitillträdd generaldirektör 1985 gick Björn Häggglund in i en het debatt i tidningen Skogen som gällde Naturskyddsföreningens nyttgivna bok "Levande skog", skriven av Roger Olsson (figur 13). Boken blev hårt kritiserad av bland annat Monica Stridsman på Skogsvårdsförbundet, av Börje Häggström som tidigare varit skogsvårdschef på Skogsstyrelsen och av ledaren i tidningen Skogen. Björn H tog Naturskyddsföreningens bok i försvar och uppmanade skogsbruket till att "Ändra attityd" och skrev "Vi vill att naturvården ska lyssna på skogsbruket. Vi vill att man ska förstå skogsbrukets stora ekonomiska betydelse.... Men då måste vi faktiskt lyssna på dem" (Skogen 1985).

Björn H berättar; "För mig var det naturligt att uppmana skogsbruket till att ändra attityd, det var min uppfattning och den var ganska stark. Om vi måste förändra skogsbruket för att bli accepterade av samhället, och tunga företrädare för skogsbruket kritiserar boken som ville vara ett konstruktivt inslag i debatten, då var det naturligt att ta Rogers parti." (Björn H).

Björn H hade som dekan på SLU haft kontakt med flera företagsledare. "Jag kände av att företagsledningarna blev lite oroliga och undrade, - Vad gör de här skogsgubbarna? Adderade signaler från

Figur 13. Boken Levande Skog som Naturskyddsföreningen gav ut 1985 ledde till mycket debatt. Björn Häggglund uppmanade skogsbruket till att "Ändra attityd" och att lyssna på kritiken.

politiker och företagsledare sa att så här kan vi inte fortsätta. Skogsmän kan inte fortsätta att protestera mot allt som man inte tycker är bra – det funkar inte." (Björn H).

Under Björns Häggglunds tid som generaldirektör på Skogsstyrelsen var naturhänsyn ingen stor fråga för myndigheten. På den tiden var det många olika frågor som var mer aktuella eller som Björn H uttrycker det; "Här fanns en härlig röra av det ena eller andra. Skogsstyrelsen var så fokuserad på återväxt och röjning så efterlevnaden av naturvårdsparagrafen (21§ SVL) var ingen viktig sak." (Björn H). Björn H anställde 1986 Börje Pettersson som Skogsstyrelsens första biolog för att arbeta med naturvård och menar att det var ingen stor fråga för honom utan det föll sig naturligt att plocka in en naturvårdskunnig person. Börje P berättar att arbetet till stor del bestod av stöd till skogsvårdsstyrelserna och internutbildningar med omfattande resor i hela landet.

Som länsjägmästare i ABC-län såg Maria Norrfalk till att man i samarbete med SLU och Mellanskog 1992 tog fram en instruktion om hänsyn till hotade arter i de aktuella länen. Symbolen för projektet var cinnoberbaggen. "Instruktionen innehöll mycket konkreta och

Figur 14. Björn Häggglund tillträdde som GD på Skogsstyrelsen 1985 och menade att det fanns en inbyggd motsättning mellan skogsbruk och naturvård. Hans recept för att lösa konflikterna är mångsyftesbruk och att skogsägarna ska lära sig ekologi. Från Sveriges Natur nr 20, 1985.

började plugga biologi. Han blev lite av en mentor för mig.” (Johan N.)

Johan Nitare skrev en projektplan för försöksverksamheten och ansåg att namnet småbiotoper borde ändras. ”Jag sökte ett annat ord för småbiotoper och gjorde upp listor med förslag på olika namn. Jag fastnade för begreppet nyckelbiotop för att markera att detta var ett tydligt kvalitetsbegrepp, att det skulle handla om lokaler för sällsynta växter och djur. Inriktningen på nyckelbiotopsinventeringen var att hitta restbiotoper för hotade och hänsynskrävande arter och det omfattade relikta miljöer som i de flesta fall inte gick att återskapa. Det gällde att fånga upp fragmenten som fanns kvar i ett kraftigt omdanat landskap. Inventeringen var anpassad till att hitta kvaliteter på beståndsnivå och inte till att användas i ett naturlandskap. Det var över huvud taget inte min tanke att man skulle använda nyckelbiotopsbegreppet uppe i de stora fjällnära områdena.” (Johan N.)

Försöksinventeringarna sammanföll med att pengarna för den så kallade ”översiktliga skogsinventeringen” (ÖSI)² minskade för att 1993 helt upphöra. Då riskerade flera hundra planläggare att bli arbetslösa. ”Det fanns två krafter som låg bakom nyckelbiotopsinventeringen. Dels fick vi övertalighet av personal med bred kunskap som vi nu ville behålla, dels ville vi få kunskap om var det fanns områden med höga naturvärden.” (Bosse W).

Hans Ekelund var generaldirektör för Skogsstyrelsen 1991 - 94 och var mycket viktig för att nyckelbiotopsinventeringen blev verklighet. ”Hans Ekelund vurmade för personalen. Det var hundratals planläggare som skulle bli arbetslösa och han var mycket mån om att de anställda inte skulle sägas upp. Nyckelbiotopsinventeringen hade aldrig blivit av utan Hans arbete med att få politikerna att omfördela pengarna till nyckelbiotoper från ÖSI. Vid ett tillfälle när han satt i överläggningar med politikerna ringde han mig och frågade; ’Kan du sätta sprätt på 50 miljoner till en nationell nyckelbiotopsinventering.’ Hans menade dessutom att för att allmänheten och miljögrupper inte skulle ifrågasätta virkesproduktionen var man tvungen att lyfta in naturvården i skogsbruket i större utsträckning än tidigare.” (Johan N.)

En fullskalig nyckelbiotopsinventering startade 1993 och pågick till 1998 med Mikael Norén

² Översiktlig skogsinventering, ÖSI, var en inventering av landets alla privatskogar (utom 1,2 miljoner ha) som pågick 1980–1993. ÖSI genomfördes områdesvis av skogsvårdsstyrelserna och bekostades av allmänna medel.

som projektledare. Den omfattade bara småskogsbrukets mark medan storskogsbruket förväntades inventera själva. Skogsstyrelsen fick omskola sina planläggare till nyckelbiotopsinventerare och någon menade att Skogsstyrelsen ”satte boken till trädgårdsmästare” (Nitare 2011). ”Det gick mycket bättre än vad jag hade trott att omskola planläggarna. De var otroligt vana att avläsa skogliga miljöer och jag är djupt imponerad av hur duktiga de var. Planläggarna gick snabbt fram i skogen, det kliade i benen att komma ut och inventera och nästan alla tyckte att det var jätteroligt.” (Johan N.)

Skogsstyrelsen hade många utbildningar för nyckelbiotopsinventerarna tillsammans med Mats Karström i Jokkmokk. Mats K hade utvecklat olika värdepyramider för att värdera skogsområdets naturvärde (se kap 3.3.3). ”Men vi spårade kanske väl mycket in på vissa miljöer. Det blev väldigt mycket fokus på grandominerade naturskogar genom Mats värdepyramid. De flesta inventerarna tyckte det var roligast med dessa för där kunde man lätt få kvitto på naturvärdet när de hittade rynkskinn och rosenticka. Dessutom fanns det mycket strukturer att hänga upp avgränsningarna på, kom man till en torr sandtallskog så var det betydligt svårare.” (Johan N.)

Vid utgången av år 2015 var cirka 466 000 hektar omfattande cirka 100 000 nyckelbiotoper registrerade i Skogsstyrelsens databaser (Skogsstyrelsen 2016). Genom att nyckelbiotopsbegreppet i slutet 1990-talet togs in i standarderna för skogscertifiering fick begreppet en mycket vidare betydelse än vad som var avsikten när inventeringarna påbörjades.

Den nya skogspolitiken

Maria Norrfalk var ny generaldirektör för Skogsstyrelsen när den nya skogspolitiken skulle införas 1994. ”Jag fick regeringens uppdrag att genomföra den nya skogspolitiken och tiden var mogen för detta. Skogsbruket tyckte det var bra. Frihet under ansvar gällde nu och det var riktigt stor skillnad gentemot tidigare, då allt var väldigt detaljstyrt mot produktionsmålet. Dessutom fanns det mycket pengar för att styra dit staten ville. Nu blev det helt annorlunda, med två jämställda mål. Jag funderade då mycket på hur ska vi lyckas med detta och jag hade en tydlig vision; Vi måste få skogsbruket med oss och inte mot oss, annars blir det inget ansvar. Kampanjen Grönare skog 1999 var ett sådant projekt där alla var positiva. Precis ALLA var med på båten. Vi skapade bland annat 200 demonstrationsskogar

och ca 90 000 deltog i utbildningen, det var ett väldigt drag. Det blev ett ännu större genomslag än Rikare skog. Grönare Skog-projektet kunde vi finansiera genom EU-medel. Vi fick ett stort gensvar från näringen, det fanns ett sug efter kunskap där Rikare skog hade väckt ett intresse. Det blev en stor förändring av de skogspolitiska medlen, tidigare var det lagen och bidragen, nu blev det mer plats för rådgivning och mottot blev; - Frihet och ansvar genom kunskap". (Maria N).

Skogsstyrelsen gick 1998 ut med siffermässiga målnivåer för naturvårdsarbetet under mottot "Producera, vårda, lämna; 80-10-10". Tanken var att på 80% skulle det vara produktionsskogsbruk med generell hänsyn, på 10% skulle det vara naturvårdande skötsel och 10% av skogsmarken skulle

lämnas till fri utveckling i reservat eller på frivillig väg. Anvisningar om hur man skulle jobba med rådgivningen om detta fanns i ett cirkulär. "Vi trodde att det var övergripande smart att försöka kvantifiera detta och man hade uppe frågan på styrelsemöten och exkursioner. Men motståndet var kompakt från skogsnäringen som tyckte att detta ska inte myndigheten lägga sig i." (Bosse W).

Kritiken från skogsbruket och diskussioner i styrelsen ledde till att Maria Norrfalk ändrade i cirkuläret till målnivåerna 90-5-5. "Eftersom det gällde att få skogsbruket med sig och inte mot sig i den nya skogspolitiken så ändrade jag i cirkuläret." (Maria N).

Reflektioner

- Utifrån Björn Häggglunds berättelser är det uppenbart att massmedia hade stor betydelse i skogsdebatten på 1970- och 80-talen och att denna påverkade både politiker och myndigheter som Skogsstyrelsen. Åsa Moberg som var kolumnist i Aftonbladet under 1970-talet var en inflytelserik kritiker av skogsbruket (Hagner 2005). I sina memoarer beskriver hon att hon förbjöds av sin arbetsgivare att fortsätta med kritiken av skogsbruket (Moberg 2017). Någon närmare analys av medias betydelse har jag däremot inte gjort i denna studie.
- Björn Häggglund var en viktig person i utvecklingen av naturhänsynen eftersom han i flera sammanhang gick före och "bröt isen" inom skogssektorn. Han tog som generaldirektör för Skogsstyrelsen 1985 tydlig ställning för att skogsbruket måste ändra attityd i skogsdebatten och lyssna på vad kritikerna sa. Det var ganska radikalt och gick emot den tidigare gemensamma hållningen från skogsbruket där man till stor del förnekade att det fanns miljöproblem. Signaler som Björn H fått från politiker och företagsledare markerade att skogsbruket inte kunde fortsätta med att förneka problem och målkonflikter. Ett led i nytänkandet var att Björn H 1986 anställde den första naturvårdsbiologen på Skogsstyrelsen.
- De omfattande konflikterna i slutet på 1980-talet beträffande avverkningar av 5:3-skogar med höga naturvärden, bidrog indirekt till två viktiga händelser för naturvårdens utveckling. För det första så initierades Rikare Skog-kampanjen primärt som ett sätt att behålla pengar inom myndigheten när anslagen till 5:3-skogar minskade. För det andra så initierades inventeringen av "småbiotoper" av behovet av att veta var det fanns skogar med höga naturvärden som inte skulle avverkas med 5:3-bidraget. Inventeringen utvecklades därefter stegvis till den stora nyckelbiotopsinventeringen. När ÖSI-inventeringen skulle upphöra 1993 såg Skogsstyrelsens generaldirektör Hans Ekelund en möjlighet att behålla personalen genom att få politikerna att omfördela pengarna till en landsomfattande nyckelbiotopsinventeringen istället. Man kan fråga sig om både Rikare Skog-kampanjen och nyckelbiotopsinventeringen blivit verklighet om inte konflikterna runt 5:3-skogarna hade funnits och om inte ÖSI hade upphört. Helt uppenbart var Skogsstyrelsens ambition att behålla pengar och personal inom myndigheten avgörande för tillblivelsen av båda dessa mycket viktiga projekt.

Reflektioner forts.

- Rikare Skog-kampanjen höll på att bli en ren utbildning i ståndortsanpassning men efter både intern och extern kritik på ett utkast till kursbok omarbetades den. Det gjordes av Skogsstyrelsens naturvårdsansvarige biolog vilket visar på vikten av att myndigheten vid den tiden hade skaffat sig egen naturvårdskompetens.
- Nyckelbiotopsbegreppet och såväl Skogsstyrelsens som storskogsbrukets inventeringar av nyckelbiotoper har varit mycket viktiga delar i naturvårdsarbetet. Johan Nitare anställdes 1990 för att utveckla inventeringsmetodik. Hans bakgrund som biolog med ett art- och naturvårdsperspektiv var viktig för inriktningen av inventeringen mot livsmiljöer som hyser rödlistade arter.
- Ursprungstanken med nyckelbiotopsinventeringen var att hitta restbiotoper för hotade och hänsynskrävande arter. Det handlade om att kartlägga särskilt viktiga biotoper som fanns kvar i ett kraftigt omdanad landskap. Inventeringen har däremot även genomförts i nordvästra Sverige där Skogsstyrelsen uppskattar att 30% av den avverkningsmogna skogen är nyckelbiotoper (Skogsstyrelsen 2019b). Genom att nyckelbiotopsbegreppet kopplades till produktcertifieringen inom FSC, så kom mycket stora skogsarealer i NV Sverige att bli omöjliga att avverka genom att inga industrier köper virke från nyckelbiotoper.

3.2.5 Skogsföretagen

Domänverket – Domän – AssiDomän

Maria Norrfalk berättar att den första naturvårdsåtgärd hon kom i kontakt med var när Domänverket i samarbete med Jägareförbundet hade avverkat med hänsyn till viltet. Det var i slutet på 1970-talet på Jägareförbundets kursgård Öster Malma. Här hade det lämnats äldre lövträd och kantzoner och det initierade Domänverket till att ta fram en informationsskrift.

Olof Johansson anställdes 1988 som biolog på Domänverket i södra Sverige med skötsel av naturreservat som huvuduppgift. I början på 1990-talet omvandlades gamla Domänverket till Domän Skog och Olof J kom att bli naturvårdsansvarig för hela Sverige. Det blev en ganska stor omställning i och med den nya organisationen. Den blev mer decentraliserad, mindre hierarkisk och dessutom tydligt marknadsorienterad jämfört med gamla Domänverket. Omställningen skedde genom att det var ett generationsbyte på ledande poster och det kom in människor med en ny syn på företagande. ”Roger Asserståhl var den som ledde arbetet och han hade åsikten att vi måste lyssna på marknaden och tankarna på mer naturhänsyn som kom i början på 1990-talet passade in i detta tänk.” (Olof J).

Ett viktigt första steg i ett mer naturanpassat skogsbruk hade redan tagits i mitten på 1980-talet då Jan-Erik Lundmark anställdes för att introducera ett ståndortsanpassat skogsbruk. Jan-Erik och Olof Johansson åkte i början på 1990-talet runt i hela Sverige för att hålla gemensamma kurser i ståndortsanpassning och naturhänsyn. ”Frågan man ställde sig på kurserna var; ’Hur ska vi planera denna avverkning?’ Och då handlade det både om ståndortsanpassning och naturvård vilket var en styrka.” (Olof J).

En viktig händelse i naturvårdsarbetet berättar Olof Johansson var när Domän Skog i början på 1990-talet tog ställning till hur man skulle hantera de kontroversiella fjällskogarna. Domänverket hade i slutet på 1980-talet beslutat att inrätta ett stort antal domänreservat i den fjällnära skogen och hade då hoppats att kritiken skulle lugna sig, vilket den inte gjorde. Även utanför de avsatta domänreservaten fanns det områden med höga naturvärden, där det var svårt att försvara ett kalhyggeskogsbruk. Olof J kom då med ett förslag att man helt skulle sluta med kalavverkning av de äldre fjällnära skogarna. Han utvecklade tillsammans med Börje Pettersson på STORA en klassning där man grupperade skogarna i tre klasser. Urskogsartade skogar skulle helt lämnas, plockhuggna skogar skulle

bara få fortsätta att plockhuggas och skogar som varit helt kalavverkade skulle kunna brukas med kalavverkning. Förslaget mottogs positivt av både företagsledningen, allmänheten och miljögrupperna. Därmed kunde bråket om fjällskogarna till stor del läggas på hyllan. Andra skogsbolag var däremot till en början kritiska, för de tyckte att Domän hade fattat beslut bakom ryggen på dem. Eftersom förslaget blev en framgång för Domän kände Olof J att han fick ökade befogenheter och ansvar inom företaget.

1992 hölls den stora konferensen i Rio om biologisk mångfald. ”Jag fick åka dit för att följa vad som hände och skapa internationella kontakter. Detta visade att det fanns ett större tänk från ledningen på att bevaka vad som hände i omvärlden.” (Olof J).

Södra

Jan-Åke Lundén berättar att Södra hade en naturvårdsinstruktion från 1979 som mest handlade om estetik, landskapsbild och friluftsliv men även om hänsynen till viltet. Det som gällde var att skapa utblickar i landskapet men inget om biologisk mångfald. Men i en instruktion från 1991 är det annorlunda, där handlar det istället om att bibehålla och utveckla biologisk mångfald. Södra genomförde mycket personalutbildning i ståndortsanpassning och ståndortsbonitering i slutet på 1980-talet. Jan-Åke L menar att det bidrog till att bereda marken för vidare naturvårdsarbete. Det gav en grundläggande ekologisk förståelse som var viktig. Södra utbildade i början på 1990-talet all fältpersonal i naturhänsyn vilket hade stor påverkan på naturvårdsarbetet. 1997 gav man ut boken ”Liv i skogen – en handledning i praktisk naturvård” (Bleckert & Pettersson 1997), och den kom som en konsekvens av de tidigare utbildningarna (figur 16). Genom boken fick skogsägare och anställda en bättre insikt om olika arters substratkrav.

Anledning till att förändringen gick så snabbt i mitten på 1990-talet menar Jan-Åke Lundén var att skogsägarna tyckte det var så positivt att detaljstyrningen upphörde. ”I den nya lagen 1994 fick skogsägarrörelsen gehör för de flesta synpunkter man hade framfört. Framför allt gällde det avregleringar som röjnings- och avverkningsplikten, men även skogsvårdsavgiften försvann. Naturvårdsparagrafen uppfattades som rimlig när staten släppte på detaljstyrning i övrigt. Viktigt var också att insikten och

Figur 16. Södra gav 1997 ut boken ”Liv i skogen” i syfte att ge skogsägarna mer insikt om olika arters miljökrav.

kunskapen om den biologiska mångfalden hade sipprat ner och skapat en motivation och anledning till att ägna sig åt naturhänsyn.” (Jan-Åke L)

I början på 1990-talet kom successivt krav på förändringar av skogsbruket från köpare av skogsprodukter. ”Springer i Tyskland ville till exempel kunna redovisa vilka enskilda skogsbrukare som levererat virket till en enskild tidning. De ville kunna åka hem till honom och titta på hans skogsbruk. Frågorna om skogscertifiering blev tunga på hög nivå inom skogsbruket och flera aktörer ville vara proaktiva och visa att vi var progressiva och lyssnade på argumenten från naturvården. Det blev ett byte av attityd från att envist argumentera mot till att istället bejaka och diskutera frågorna. Björn Hägglund är ett bra exempel på en som gick före i denna fråga.” (Jan-Åke L).

Jan-Åke Lundén menar att den ideella naturvården har haft en oerhörd viktig roll i utvecklingen av naturhänsynen. ”Det är en positiv följd av ett demokratisk och öppet samhälle där olika intressen kan komma till tals. Detta gäller från det lokala och nationella, till det internationella planet. Även om man som verksamhetsutövare kunde tycka att det var besvärligt med kritik så har det haft en stor betydelse för utvecklingen. Vi var tvungna att förhålla oss till de här frågorna och att läsa på och bygga upp kunskap efter hand. Och även naturvårdarna har varit tvungna att lära sig mer om skogsbruk. Deras roll har varit betydande.” (Jan-Åke L).

Jan-Åke Lundén tycker att den ideella naturvården underskattade brukandets betydelse för naturvärdena i skogen. ”Man hade ingen kunskap om den skogliga historiken. Man ville bara skydda men insåg inte att brukandet ofta är en viktig faktor för naturvärdena. Men idag har Naturskyddsföreningen bättre förståelse för detta. Det är viktigt att man har kunskap om hur jordbruket har bedrivits och hur gamla ängsmarker och hagmarker ligger bakom många av dagens värdefulla skogar. Naturskyddsföreningen har varit inriktade på skydda och bevara men inte på att sköta. Nu möts vi mer i diskussionerna.” (Jan-Åke L).

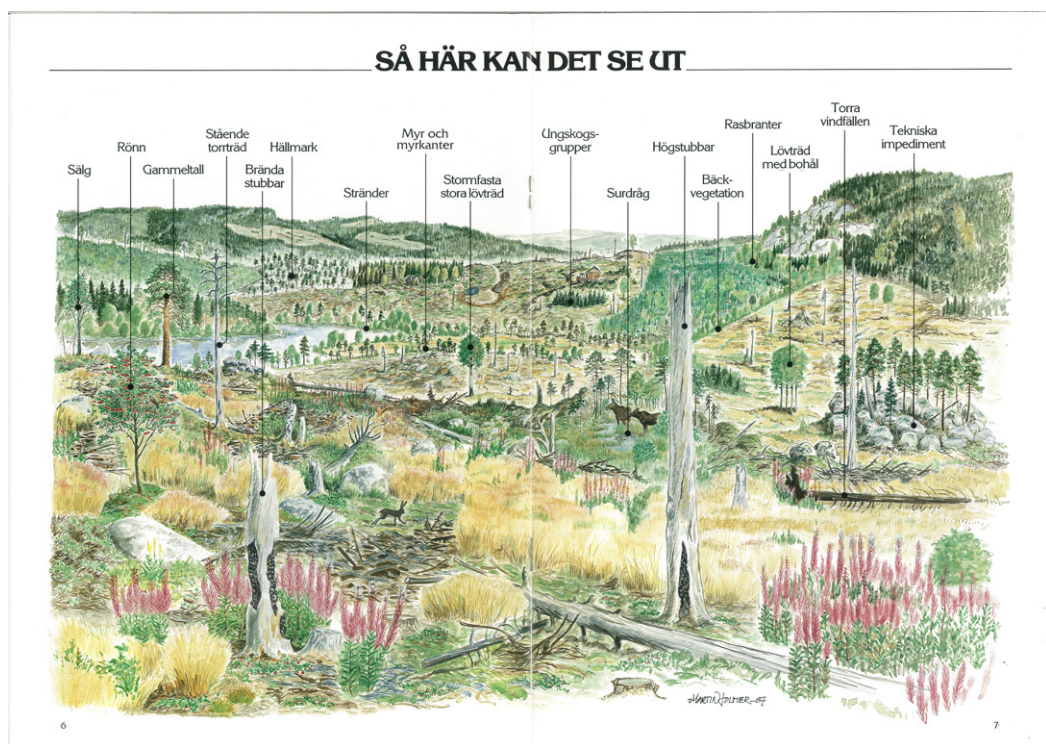
År 1995 anställdes Gustaf Aulén på en nyinrättad tjänst som skogsekolog på Södra. ”Av den långa listan på uppgifter jag fick insåg jag att ambitionen från Södras ledning var hög. Ett uppdrag var att utveckla de första gröna skogsbruksplanerna som sedan lanserades av Södra 1996. En nyhet var införandet av de fyra målklasserna PG (Produktion med generell hänsyn), K (kombinerade mål), NS (Naturvård Skötsel) och NO (Naturvård orört). En annan stimulerande uppgift var kunskapsförmedling och jag har genom åren utbildat 1000-tals skogsentreprenörer, tjänstemän och förtroen-

devalda i ekologi och praktisk naturvård i skogsbruket.” (Gustaf A).

SCA

Per Persson var med i utvecklingen av SCA:s naturvårdsarbete under 1980-talet. Han menar att det inte fanns någon tydlig ”början” på detta. ”Enskilda personer var tidigt engagerade i naturvårdsarbetet men det varierade mycket från person till person. Man kan därför inte tala om något direkt starttillfälle för naturvårdsarbetet.” (Per P). En viktig insikt för Persson engagemang i naturvårdsfrågor var när han insåg att skogsbruket var så effektivt i sina metoder att man mer eller mindre kunde bruka all mark. ”Det fanns inte längre några tekniska hinder och inte minst genom dikning kunde man skapa ytterligare produktiv mark. Man måste sätta en gräns för hur långt man ska gå; men var går gränsen?” (Per P).

Per Persson berättar att den allmänna skogsdebatten under 1980-talet medförde att ledningsgruppen på SCA Skog diskuterade hur man skulle agera. De ansåg att det både behövdes en informatör som kunde debattera

Figur 17. SCA tog 1987 fram sin första instruktion i naturhänsyn. Illustration Martin Holmer.

miljöfrågor och en biolog. Prioriteringen blev att det 1986 anställdes en jägmästare med journalistutbildning som bland annat skulle arbeta med naturvårdskommunikation. Sex år senare anställdes en biolog som enbart arbetade med naturvårdsfrågor.

Diskussionerna på 1980-talet fick till följd att SCA 1987 arbetade fram en programförklaring för skogsbruk och naturvård. ”Den ser jag som mycket radikal för sin tid och målen är gångbara än idag även om nya begrepp har tillkommit sedan dess. Programförklaringen byggde på IUCN:s övergripande mål. I stället för att, som idag pratas om att bevara biologisk mångfald, så skrev vi att alla växter- och djurarter som förekommer i den del av landet där SCA bedriver verksamhet, ska bevaras. Jag var engagerad i Skogsstyrelsens avverkningsberäkning AVB 85 och i det arbetet kom jag i kontakt med Naturskyddsföreningens ordförande Per Wramner. Det var genom honom jag fick kännedom om IUCN:s naturvårdsmål. När SCA presenterade den nya programförklaringen hade vi bjudit in Naturskyddsföreningens kanslichef Mats Segnestam för att prata om naturvård. På 1980-talet hade vi överlag bra samarbete med de lokala Naturskyddsföreningarna.” (Per P).

Per Persson berättar att på 1980-talet var det oklart vad man egentligen menade med naturvård. SCA strukturerade därför upp begreppen i primär och sekundär naturvård. Primär naturvård var hänsyn till naturen för dess egen skull medan sekundär naturvård var att göra naturen tillgänglig och tilltalande för människor.

Den nya programförklaringen medförde att SCA 1987 tog fram sin första instruktion för naturhänsyn vid avverkning, vilken innehöll många illustrationer av Martin Holmer. På en översiktsbild (figur 17) ser man att det då framför allt var viktiga naturvårdsträd som boträd, udda trädslag, gamla och grova träd samt döda träd, högstubbar, underväxt och klena träd som lämnades. I dagens instruktion är kantzonerna mot myrar och bäckar betydligt bredare och man lämnar också hänsynskrävande biotoper som sumpskogar med betydande virkesvolym. ”Funktionalitet och kostnadseffektivitet var viktiga begrepp när vi utvecklade hänsynen. Innehållet till instruktionen kom från flera olika håll och väldigt mycket av naturvård är sunt förnuft. Kantzoner är ett sådant exempel. Här finns en hög biodiversitet samtidigt som de skogliga värdena är ganska små, det är typiskt sunt förnuft.” (Per P).

STORA

Björn Hägglund berättar att naturvårdsfrågorna var väckta när han kom till STORA Skog 1991 men det nya för honom var att få kundperspektivet. ”Det var nyttigt att ha arbetat för staten när man kom in i bolagsvärlden, bl.a. var man van att få kritik. Som generaldirektör får man mycket kritik men är också van att ha ett utifrånperspektiv. För många var STORA livet, man var så tajta med sitt företag, vilket gjorde att många var förändringsobenägna.” (Björn H).

Björn Hägglund började på STORA vid en tidpunkt när det var mycket protester mot skogsbruket. Greenpeace, Women’s Environmental Network och Rainforest Alliance hade alla synpunkter på deras skogsbruk men Björn H var ”on speaking terms” med de alla. ”En avgörande händelse var när VD Bo Berggren ringde klockan 6 en söndagsmorgon och berättade att Greenpeace hade anträt skorstenarna i Hylte bruk och Aktuellt och Rapport skulle åka upp till en rättegång mellan markägarna och samerna i Härjedalen. Han frågade; ’Vad ska vi göra nu?’ Jag hade tidigare varit uppe och tittat på STORA:s fjällnära skogar, där man förgäves hade försökt visa mig vilka stora skador som renarna hade gjort. Jag förstod då att det här handlar om rasbråk med samerna. Jag föreslog Bo Berggren att vi förhandlar med samerna och låter renarna få beta i våra skogar och vi avstår från skogsbruk i de fjällnära skogarna, vilket blev resultatet. Och Greenpeace klättrade ner från skorstenarna. Men mitt första möte med de andra skogsdirektörerna var inte muntert, jag blev mycket kritiserad av de övriga bolagen, men de hade också mer fjällnära skog än vi hade. Vi skapade ett mycket förtroendefullt klimat mellan renskötarna och STORA. Varje år träffade jag samerna på ett hotell i Sveg och vi hade väldigt bra samtal.” (Björn H).

Att avstå avverkning i fjällnära skogar var ingen stor fråga för STORA-koncernen. Det var inga stora virkesvolymerna där uppe och dessutom var det dyrt att frakta virket ner till industrierna. Björn berättar; ”Det är detta jag menar med att det ibland är viktigt att ha ett annat perspektiv. Den lokala förvaltaren var naturligtvis inte lycklig. Under ytan handlade det inte bara om skog och renar utan om urgammalt groll. Överenskommelsen med samerna lever Stora Enso fortfarande på, det har inte varit något bråk med samerna sedan 1991. Där kan vi se att en enskild händelse en söndagsmorgon kan leda till förändring och den banade dessutom vägen för att vi löste en kris med Tetra Pak.” (Björn H).

Börje Pettersson började arbeta med naturvårdsfrågor på STORA 1991 och var den första biologen på företaget som jobbade med detta. Att ta generell hänsyn vid avverkningar var redan etablerat men Börje P startade uppföljningar av lämnad hänsyn redan 1992 och det har sedan gjorts i en kontinuerlig följd fram tills idag. Hans huvudarbetsuppgift de första åren var att arbeta med ekologisk landskapsplanering. Börje P utvecklade ett arbetssätt för detta parallellt med AssiDomän som hade börjat arbeta med landskapsplanering i det s.k. Särnaprojektet.

Företagen träffades ibland för att utbyta tankar och idéer. De hade också med sig idéer om landskapsplanering från ett projekt i Sundsvall som bl.a. Per Angelstam hade genomfört. STORA började jobba i Grangärde och hade det som ett försöksområde. ”I den vevan hade vi fått i uppdrag av Skogsstyrelsen att själva inventera nyckelbiotoper, så det var naturligt att bygga vår landskapsplanering på nyckelbiotopskonceptet. Vi utvecklade det vi kallade Grangärde modellen och den byggde på att ha nyckelbiotoper som kärnområden och sedan binda ihop och förstärka med korridorer och förstärkningszoner.” (Börje P)

Eftersom det var ett mycket stort projekt att landskapsplanera hela STORA:s markinnehav på 1,5 miljoner hektar behövde det förankras hos koncernledningen och styrelsen. Börje P berättar; ”Först hade vi en exkursion med alla förvaltare, då var det mycket knorrande men Björn Hägglund stod på sig och han fick med sig förvaltarna skapligt på tåget. Sedan hade vi exkursion med STORA:s ägare och koncernledningen. Både Marcus och Jacob Wallenberg var med på den och uttryckte att det här är framtidens melodi om vi ska ha kvar skogsbruket i Sverige och att det här ska genomföras på STORA:s marker. Det kändes som en stor händelse att få ägarnas förtroende att jobba på detta sätt.” (Börje P).

Björn Hägglund berättar om samma händelse men med följande ord; ”Vi körde det där med ekologisk landskapsplanering och det är ju inte gratis. Så på bolagsstämman hade vi en exkursion men även ett föredrag för stämman då vi hade räknat ut vad det skulle kosta per aktie. Vi frågade aktieägarna; ”Tycker ni att ni vill avstå så här mycket utdelning för att vi ska sköta skogen på det här sättet?” Och vi fick ett rungande ja. Det var faktiskt en ganska kul grej. Slår man ut kostnaden per aktie så är det inte så dyrt. Skogsbruket har en viss förmåga att sätta sig själv i centrum men i

andra perspektiv är det inte så stor kostnad.” (Björn H).

En annan del av STORA:s naturvårdsstrategi innefattade en särskild satsning på den vitryggiga hackspetten. Vitryggen var en symbolart för artbevarande i svensk skog och hade då sin huvudutbredning i de områden där STORA var den största markägaren. I en landskapsövergripande satsning beslutades att nyskapa ca 100 områden om totalt ca 10 000 ha med lövdominerad skog för vitryggar och övrig lövskogsberoende fauna och flora. Urvalet av områden gjordes tillsammans med pågående ideella projekt och områdena har idag naturvårdsavtal med Skogsstyrelsen. ”STORA:s naturvårdsatsning på biologisk mångfald behövde också något som var lättare kommunicerbart än ekologisk landskapsplanering.” (Börje P)

MoDo och Holmen

Björn Andrén har hela sitt yrkesverksamma liv arbetat för Modo/Holmen i olika befattningar från 1971 och fram till pensioneringen 2010 då han var VD för Holmen Skog. Hans pappa, Thorsten Andrén, var skogsdirektör för MoDo under 1960-talet och fram till 1976.

Björn Andrén berättar; ”Den stora skogsmiljöfrågan på 70-talet var flygbesprutningen. MoDo var nog det enda bolaget som inte sprutade bort björken. För MoDo hade björken ett stort ekonomiskt värde eftersom den behövdes i Husumfabriken, stora volymer hämtades från södra Sverige eller importerades. Min pappa Torsten Andrén hade därtill en magkänsla för att besprutningar inte var bra, och han hade inte svårt för att förfäktas en egen uppfattning. Detta innebar att Modo var mycket populära i den miljödebatt som uppstod på grund av kemisk bekämpning. När sedan Tore Erkén blev skogsdirektör i början på 1980-talet kallade han till presskonferens vid Skogsvårdsförbundets exkursion hos Iggesundsbolaget och meddelade att MoDo kunde tänka sig att börja spruta. Han hade nog övertygats att göra det av sina kollegor i de andra bolagen, som var besvärade av att miljösidan hänvisade till MoDo i sin argumentation. Detta blev mycket feltajmat för strax därefter kom det generella sprutförbudet. MoDo hade på 70-talet en röjinstruktion med målet att ha 25% löv i ungsbogen. Jag nyanserade det målet eftersom det sparades alldeles för dåliga lövplantor bara för att nå målet.” (Björn A).

Björn Andrén minns inte att man under hans

tid som förvaltare i Lycksele på 1980-talet hade några specifika naturvårdsutbildningar. När han kom till Iggesund i början av 1990-talet handlade det ett tag mycket om estetik och att man skulle dölja kalhyggena genom att spara kantzoner, trädgrupper och trädgångar.

Successivt blev frågan om naturreservat och artbevarande mer aktuell och Björn A minns speciellt ett möte som Naturskyddsföreningen under ledning av Anders Dehlin hade kallat till. Där krävde man att 1% av skogen skulle skyddas i Hälsingland. ”*Då sa jag lite för att provocera, det räcker inte, det är alldeles för lite! De blev nog lite förvånade. På Iggesund hade man redan tidigare undantagit naturområden som man tyckte var värdefulla och den arealen var mer än 1% av bolagets totala skogsmarksareal. Så Naturskyddsföreningens mål för skog undantaget från skogsbruk fanns redan inom bolaget när jag kom som förvaltare till Iggesund. Iggesunds Bruk låg definitivt före MoDo i det tänket.*” (Björn A).

En händelse av betydelse som Björn André minns från början på 1990-talet och som påverkade det framtida naturvårdsarbetet var en exkursion som skogsvårdsstyrelsen anordnade i västra Hälsingland. ”*Där pratade man om hotade arter, som jag aldrig hade hört talas om. När vi åkte hem så sa jag till mina assistenter att detta är sista gången vi åker på en exkursion och vi inte har någon inom vår organisation som är minst lika kunnig inom detta område. Jag bestämde att vi skulle utbilda eget folk och tre anställda fick gå en längre naturvårdsutbildning i SLU:s och skogsvårdsstyrelsens regi. Två av dessa blev helt frälsta på det här med naturvårdshänsyn och hotade arter. Jag bestämde sedan att en på varje distrikt skulle gå denna längre naturvårdsutbildning. Det infördes också successivt inom hela MoDo Skog. Vi skulle naturligtvis inte ha lägre kompetens än skogsvårdsstyrelsens folk. Vi måste ju kunna föra en dialog med skogsvårdsstyrelsen, och då var ju egen kunskap absolut nödvändigt. Samma sak gällde gentemot företrädare för miljöintressena.*” (Björn A).

Korsnäs

Gunnar Johansson var förvaltare och sedan skogsvårdschef på Korsnäs och menar att det var först genom FSC-certifieringen som naturhänsynen fick genomslag på Korsnäs. ”*När vi hade certifierat oss fick arbetet med naturvård ett ordentligt genomslag. Det hade varit väldigt mycket internt motstånd tidigare.*

Det kändes faktiskt befriande när Tetra Pak började kräva hänsyn. Jag tog själv på mig rollen som utbildare och var ute med fältpersonalen i skogen. Jag tyckte det var jättekul att vara ute med gubbarna. Det var nog viktigt att jag som skogsvårdschef själv var ute för då förstod de att detta var inget som förvaltaren hade hittat på, utan det var direktiv från ledningen.” (Gunnar J).

3.2.6. Influenser från New Forestry

I slutet på 1980-talet var skogsdebatten mycket intensiv i nordvästra USA och Kanada. Debatten gällde framför allt avverkning av tempererade regnskogar och hotet mot två fågelarter, Spotted owl (fläckuggla) och Marbled murrelet (marmoralka). Professor Jerry Franklin införde då begreppet ”New forestry” som innebar att man vid avverkningar skulle lämna viktiga strukturer som död ved och särskilt viktiga träd för att ingå i den uppväxande skogen (Franklin 1989). Begreppet ”New forestry” lanserades som något helt nytt och flera svenska ekologer och skogsbrukare gjorde studiebesök för att ta del av deras arbete.

Börje Pettersson berättar att han 1992 var med på en studieresa till västra USA tillsammans med professor Olle Zackrisson och hans doktorander på SLU. ”*Där pratade man bland annat mycket om New Forestry-konceptet. Man la fram det som ’the new solution’. Men vi satt bara och nickade och tänkte att det är precis det vi hållit på med i 10 år. Men vid ett senare tillfälle kom Jerry Franklin med fru över till Sverige och jag fick ta hand om dem en heldag på en exkursion. På kvällen visade jag dem några skisser på olika störningsregimer och hur vi har detta som tankemodell när vi jobbar med naturhänsyn. Han blev väldigt störd när han såg dessa för han visste inte om det och han sa; ’You are a decade before us’. Mina skisser blev sedan förlagor till Martin Holmers illustrationer i boken Skyddsvärda fågelbiotoper i Norra Sverige.*” (Börje P).

Även Maria Norrfalk var med på en studieresa till nordvästra USA för att ta del av New Forestry-konceptet. ”*Artkunskapen i USA var dålig och vi läser in skogstyper och tolkar landskap mycket mer än amerikanerna. Studieresan gav inte några direkta nya insikter utan budskapet var lägg naturhänsynen där den gör mest nytta.*” (Maria N).

Reflektioner

- Den stora skogliga miljöfrågan på 1970-talet var flygbesprutningarna mot lövsly i ungskogarna. Det är intressant att notera att Modo som inte flygbesprutade hade ett mycket gott anseende i miljökretsar under lång tid, även sedan det blev ett allmänt förbud mot besprutning. Jag bedömer att skogsbruket fortfarande lider av det dåliga rykte man fick under besprutningstiden. På en stor väggmålning i Sundsvalls sjukhus där 1000-tals personer passerar varje dag finns ett motiv från 1970-talet på ett flygplan som sprutar och frågan ställs; "Ska bär besprutas?" (figur 18).
- Under 1970-talet var skogsbruket mycket inriktat på att mekaniseras och teknikutvecklingen var central. Under 1980-talet kom successivt mer biologi in, såsom ståndortsbonitering och ståndortanpassning, som många fick utbildningar i. Detta var viktigt och gav en grund för ett mer "biologiskt tänk" som underlättade förståelsen för naturhänsynen som infördes under 1990-talet.
- Avverkning av fjällnära skog var en av de stora naturvårdsfrågorna under 1980-talet. STORA:s och Domän Skogs beslut om att inte kalavverka fjällnära skog ledde till stor irritation hos de andra skogsbolagen, samtidigt som STORA och Domän fick beröm av samerna, miljörelsen och allmänheten. STORA:s beslut var en direkt följd av en protestaktion av Greenpeace, vilket visar på att en enskild aktion kan ge stor påverkan. Domäns arbetssätt med att kategorisera fjällnära skog infördes senare i FSC-standarden vilket fick stor betydelse. Det innebar att nästan all fjällnära skog ovanför den s.k. naturvårdsgränsen blev frivilligt skyddad på skogsbolagens mark.
- Jag tror att den nya skogsvårdslagen 1994, då detaljstyrningen med många tvingande paragrafer upphörde, var en viktig anledning till att många privata skogsägare engagerade sig positivt i utvecklingen av naturhänsynen. När det tvingande lagarna och skogsvårdsavgiften försvann var skogsägarna beredda till frivilliga naturvårdsåtgärder.
- Att miljöfrågorna till stor del var ett informationsproblem levde kvar länge. Ett exempel på detta var när SCA 1986 diskuterade om man skulle anställa en naturvårdsbiolog eller en journalist. Resultatet blev att man anställde en journalistutbildad jägmästare som bland annat arbetade med miljökommunikation, medan en naturvårdsbiolog anställdes först 6 år senare.
- Domän Skog och STORA var de första bolagen att anställa egna biologer för att arbeta med naturvårdsfrågor. De två bolagen var också först med att påbörja arbetet med ekologisk landskapsplanering. Detta var troligen en effekt av att cheferna var tydligt marknadsorienterade och såg att det var viktigt att arbeta med miljö- och naturvårdsfrågor ur ett marknadsperspektiv.
- I början av 1990-talet fick skogsbruket en bredare insikt om att det inte räckte med generell hänsyn för att bevara många arter. En viktig anledning var nyckelbiotopsinventeringarna men även att medlemmar i Naturskyddsföreningen inventerade och hittade skogsområden med rödlistade arter. Successivt hade kunskapen om många rödlistade arters miljökrav blivit bättre, inte minst genom boken Floravård i skogsbruket – Artdel (Ingelög 1984). Den stora naturvårdsutmaningen för storskogsbruket var då att upprätta ekologiska landskapsplaner och för privatskogsbruket "Gröna skogsbruksplaner". Där redovisades "frivilliga avsättningar" dvs. vilka skogliga avdelningar som skulle sparas eller skötas för att gynna naturvärden. En viktig byggsten i planerna var nyckelbiotoperna som därmed även fick en viktig roll i storskogsbrukets naturvårdsarbete. Genom certifieringsstandarderna blev det senare kvantifierat att minst 5% av markinnehavet skulle avsättas som frivilliga avsättningar och att alla nyckelbiotoper skulle skyddas.

Reflektioner , forts.

- Det var ett intressant upptag som STORA tog när man förankrade kostnaderna med sitt naturvårdsarbete hos ägarna direkt på en bolagsstämma och där fick klartecken för sitt arbete med ekologisk landskapsplanering. Sett i ett koncernperspektiv framstod kostnaderna som relativt små.
- STORA gjorde en stor satsning med att avsätta 10 000 ha för att gynna den vitryggiga hackspetten. Det var troligen flera anledningar till att man valde att kraftsamla på vitryggen. Arten hade blivit något av en symbolart för hotade arter och var ganska välkänd. Åtgärderna för vitryggen var därför lätta att kommunicera, för att visa att företaget tog artbevarandet på allvar och för att därigenom också få acceptans för sitt skogsbruk. Vitryggen är också en paraplyart, vilket innebär att om det skapades bra livsmiljöer för hackspetten, så var det många andra hotade arter som också gynnas.
- Utbildningar har självklart varit helt avgörande för att naturhänsynen fick ett genomslag. Skogsstyrelsens två stora utbildningskampanjer Rikare skog och Grönare skog var mycket viktiga. I dessa deltog skogsfolk på alla olika nivåer och det anordnades pedagogiska demonstrationsskogar där man konkret kunde se olika typer av utförd naturhänsyn. För skogsbolagens naturvårdsansvariga var utbildning en av huvudarbetsuppgifterna.
- Sverige var före USA i införandet av naturhänsyn vid avverkning. USA "förpackade" och marknadsförde däremot sitt arbete bättre än Sverige och fick därför större internationellt genomslag för sin New Forestry-modell. Svenskar som var på besök tyckte inte att det var mycket nytt man fick lära sig i USA. New Forestry-modellen marknadsfördes till stor del av forskare och blev beskriven i bl.a. internationella vetenskapliga tidskrifter, vilket bidrog till att den blev välkänd utanför landet. De svenska forskarna som utvecklade naturhänsynen i slutet på 1970-talet, marknadsförde inte denna på samma sätt.

Figur 18. Den stora skogliga debattfrågan på 1970-talet var flygbesprutningarna, här illustrerat som en väggmålning av Atti Johansson på Sundsvalls sjukhus.

3.3 Olika aktörers beskrivning av bakgrunden och processen till en svensk FSC-standard

FSC är en oberoende, internationell medlemsorganisation som genom sitt certifieringssystem arbetar för ett miljöanpassat, samhällsnyttigt och ekonomiskt livskraftigt brukande av världens skogar. FSC:s idé kom från virkeshandlare i östra USA som ville handla med virke från tropiska skogar på ett etiskt sätt. Organisationen består av tre olika intressegrupper (kammare); miljö-, sociala- och ekonomiska kammaren. FSC har internationella, övergripande Principer och Kriterier som gäller generellt i alla länder. Dessa har sedan preciserats i nationella skogsbruksstandarder.

FSC bildades 1993 och ett första utkast till svensk standard presenterades av Naturskyddsföreningen och WWF 1995. En bred arbetsgrupp för att utveckla standarden bildades 1996 och den första svenska skogsbruksstandard var klar 1998.

FSC-certifieringen har jag tidigare identifierat som en viktig drivkraft i utvecklingen och genombrottet för den generella hänsynen (Simonsson m.fl. 2015a). Även vad det gäller ”frivilliga avsättningar” har standarden varit mycket viktig, framför allt för att den kräver att alla nyckelbiotoper ska bevaras och att minst 5%

av skogsmarken ska avsättas som ”frivillig avsättning”.

En kontroversiell fråga idag är nyckelbiotopsbegreppet och dess koppling till FSC-certifieringen. Det sker ingen handel med virke från avverkade nyckelbiotoper oavsett om nyckelbiotopen ligger på en certifierad skogsfastighet eller inte. Anledningen är att skogsindustrierna som FSC-certifierar sina produkter har inköspolicyer som anger att de inte får köpa virke från avverkningar som hotar höga naturvärden.

3.3.1 Naturskyddsföreningen – Karin Lindahl

I början på 1990-talet kom successivt insikten hos miljörörelsen om att utnyttja marknadskrafterna för att få förändringar i skogsbruket. Karin Lindahl var en mycket viktig person i detta arbete (figur 19). Hon samarbetade tidigt med internationella miljöorganisationer och såg sprängkraften i att skapa ett internationellt konsumenttryck. Dessa insikter ledde till att hon var en av initiativtagarna till det boreala nätverket Taiga Rescue Network som bildades 1992. Hon satt även med som miljörepresentant i FSC:s internationella styrelse i slutet på 1990-talet.

Karin L berättar att det var två viktiga händelser som fick henne att inse potentialen i att arbeta internationellt med konsumentkrav:

Figur 19. År 1991 blev det svenska skogsbruket kritiserat även utanför Sverige. Den brittiska miljögruppen Womens Environmental Network menade att svenskt skogsbruk var en gigantisk skövling och fick stöd för detta av Karin Lindahl som var styrelseledamot i Naturskyddsföreningen. Från Skogen nr 11, 1991.

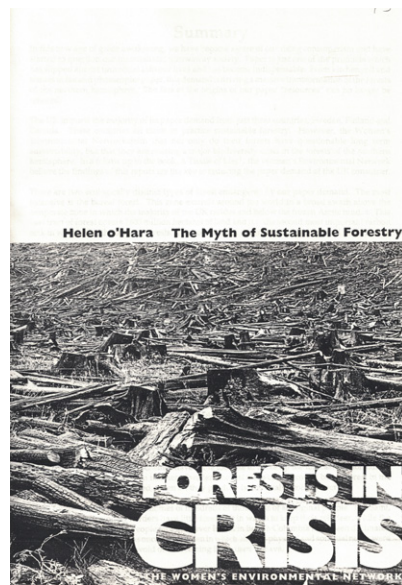
Det första var att hon via Naturskyddsföreningen blev inbjuden till en resa med Greenpeace för att titta på jätteavverkningar i tempererade regnskogar i British Columbia i Kanada. De kanadensiska företagen menade att man bedrev ett uthålligt skogsbruk, liknande det i Sverige. Karin skulle svara på frågor om den ”svenska naturvårdsmodellen” och om man kunde försvara deras skogsbruk utifrån den.

”Resan var intressant för mig som har ett analytiskt samhällsintresse och som tycker det är roligt att lägga de här pusslen. Det var en ögonöppnare för mig. Här fanns likheter i den politiska debatten men på den tiden med 5-6 års eftersläpning i Kanada. Men framför allt såg jag potentialen i nätverkande i den boreala regionen. Jag insåg hur viktigt det kan vara att överföra kunskap från en region till en annan och att jobba internationellt.” (Karin L).

Det andra viktiga händelsen för Karin Lindahl var när hon fick kontakt med miljöorganisationer som arbetade med konsumentfrågor. En av dessa var ”European Rainforest Movement” (ERM) som drev kampanjer mot tropiskt skogsbruk, bl.a. omfattade konsumentbojkotter. Här fanns en upparbetad struktur för hur man kunde arbeta med konsumentinriktade kampanjer. Men man upptäckte att produkterna i Europa framför allt kom från nordliga skogar och inte från tropikerna. ERM fick kritik för att företag bojkottades som handlade med tropiskt virke medan produkter från de boreala skogarna inte granskades.

Women’s Environmental Network (WEN) i England tog tag i frågan och gjorde research om varifrån papperet kom (figur 20). Deras resultat visade att det inte kom från tropikerna utan från nordliga skogar och skrev en rapport om det. WEN ville då ha information om miljöpåverkan av det svenska och finska skogsbruket. De vände sig till Naturskyddsföreningen för att få hjälp med analysen i Sverige och det var Karin L som gjorde den.

När rapporten var klar ville de ha hjälp med lanseringen i England och Karin L var med på denna. Hon såg inget dramatiskt och märkvärdigt med det utan hon berättade samma sak som hon tidigare sagt fler gånger gällande kritiken mot svenskt skogsbruk. *”Vi insåg först inte sprängkraften i det här, men grejen var att WEN kablade ut pressmeddelandet bl.a. till svensk media och det skrevs en hel del i svenska tidningar. Jag blev fullständigt uthängd när jag*

Figur 20. Miljögruppen WEN i England kritiserade skogsbruket i Skandinavien och Kanada i en rapport 1991.

kom hem och det jag gjort kallades för landsförräderi. Vi hade kritiserat skogsbruket under 10 års tid men inte väckt någon reaktion och det hade inte heller gett några politiska effekter. Men så plötsligt fick det här jättestor uppmärksamhet. Då började vi förstå att här ligger en fullständig otrolig potential. Det enda vi hade gjort var att vi nätverkat ihop oss och uppenbarligen sagt saker i ett sammanhang där det tog skruv.” (Karin L).

Naturskyddsföreningen bidrog därefter med pengar för att dra igång Taiga Rescue Network (TRN). Reinhold Pape från Försurningssekretariatet var en viktig person i arbetet eftersom han visste hur man bygger nätverk underifrån. Det tog ungefär ett år att bygga upp nätverket och sedan bildades TRN i Jokkmokk 1992. Där hade man både en vetenskaplig konferens och en efterföljande NGO-konferens.

TRN byggde upp en gemensam plattform där en del var att förmedla kunskap och fakta om de boreala skogarna. Den andra delen handlade om konsumentkampanjer, att förmedla kunskap om effekter av skogsbruket till köparna av skogsprodukter. *”En gyllene regel i nätverket var att organisationerna som verkade i konsumentområdet skulle vara en förlängd arm av de mer lokala organisationerna som hade kunskap om de skogliga*

frågorna. Det fick inte dra iväg, utan det var viktigt att det som framfördes måste vara förankrat bakåt. Alla föreningar måste kunna backa upp varandra.” (Karin L).

De miljöorganisationer som tog direktkontakt med köpare av skogsprodukter, t.ex. Springer förlag, fick underlagsmaterial av andra föreningar inom nätverket. Karin L menar att en av TRN:s styrkor var att man hade en otrolig bredd av medlemsorganisationer. De stora organisationerna var däremot måna om att TRN inte skulle bli en konkurrerande ny medlemsorganisation. Som underlag för konsumentinriktade aktioner gjorde TRN bl.a. ”trade mapping”, för att visa var olika skogsprodukter producerades och var de såldes.

Successivt kom de till en punkt när de köpande företagen frågade: Vad ska vi kräva av producenterna? Det var inte lika lätt att svara på. Då tog man fram listor över ”hot spots” med särskilt värdefulla skogar som inte fick avverkas. ”Springer frågade konkret varifrån virke inte fick komma som användes i deras papper och här hade TRN en stor roll. Det blev däremot ett dilemma för oss att precisera hur skogsbruket skulle bedrivas. Det är lättare att säga vad som inte får göras än att säga vad som får göras. Då var vi halvvägs inne i certifieringen.” (Karin L).

WWF var mycket aktiv i det internationella arbetet med att utveckla FSC-certifieringen och TRN hade en viktig roll genom att kanalisera de nordliga miljöorganisationernas synpunkter. Miljögrupperna såg behovet av certifiering men dilemmat var att man riskerade att avhända sig sitt främsta vapen, i form av bl.a. protestaktioner, genom att man gick in som en part i systemet.

”Det fanns en övertro från miljögrupperna på vad FSC skulle leda till. FSC är framförallt allt ett verktyg som kan styra och förändra skötsel men inte för att skydda stora skogsområden. Miljörelsen måste hitta andra strategier för att jobba med skydd av stora områden. Man var till en början inte heller medveten om hur mycket kompromissande FSC-processen skulle komma att innebära.” (Karin L).

Karin menar att FSC var en logisk följd av att jobba med konsumentstrategier och ett val man gjorde men kanske inte ett medvetet val där alla korten låg på bordet. Det var snarare en möjlighet som öppnade sig. ”Men man ska vara klar med att FSC inte löser alla problem utan bara är ett av flera instrument i en palett av åtgärder. I Sverige glömde man

i början kanske bort att intressekonflikten fanns kvar, för man var så glad över att man nått en överenskommelse. Det var viktigt att Assidomän bestämde sig för FSC och därmed bröt isen. Assidomän gjorde det säkert från rent affärsmässig utgångspunkt, för att ta nya kunder. Men i och med det tog man med sig miljörelsens problembeskrivning och accepterade FSC:s trepartssystem vilket innebar en ren maktförskjutning.” (Karin L).

3.3.2 WWF – Per Rosenberg

Innan FSC formellt bildades så initierade en interimistisk styrelse en pilotstudie i ett 10-tal länder för att se om det fanns förutsättningar för ett certifierat skogsbruk. I Sverige kontaktades WWF för den uppgiften och Per Rosenberg blev anställd 1993 av WWF för arbetet. Uppdraget till honom var att mycket brett undersöka om det fanns ett intresse och förutsättningar i Sverige för ett certifieringssystem och i så fall hur olika intressenter såg på det. Per R tittade också på vad som var speciellt för Sverige och vad det hade för betydelse i en internationell kontext. Han reste runt i Sverige och träffade mer eller mindre ”alla” som berördes av frågan såsom skogsbolag, skogsägarföreningar, miljöorganisationer, myndigheter och kunder av skogsprodukter.

FSC bildades formell vid ett ”General Assembly” i Toronto, Kanada i september 1993. Inför detta möte hade Per skrivit en rapport från sina konsultationer, som beskrev den svenska situationen. ”Den svenska rapporten hade inverkan på utformningen av de internationella principer och kriterier som senare utvecklades inom FSC. Sverige var lite speciellt genom att vi varken hade rena ’natural forests’ eller ’plantations’ utan något mitt emellan. Sverige var också speciellt med avseende på de integrerade virkesflödena. Virket från en avverkning i Sverige kunde nå flera olika industrier och sågverk, något som så småningom kom att påverka standarden för ’chain-of-custody’. Det gjorde också att certifieringen inte bara kunde inrikta sig på enskilda skogsbrukare. För att virkesflödena skulle fungera måste flera aktörer med.” (Per R).

När Per i sina konsultationer mötte de svenska industriledarna var det tydligt att de tyckte att man hade ”något att visa upp” med avseende på sitt skogsbruk. ”Vissa företagsledare som Björn Häggglund på STORA och Lennart Ahlgren på AssiDomän hade internationella utblickar och såg t.ex. hur Spotted owl-konflikten i nordvästra USA nästan hade stängt ner

skogsbruket över en natt. Man såg därför ett certifieringssystem som ett sätt att föregripa en eventuell mer drakonisk lagstiftning som den i USA och som en del av ett skogsbruk med 'frihet under ansvar'. Det var framför allt Björn H och Lennart A som inom skogsindustrin drev FSC-frågan framåt. Jag tror att en anledning var att de båda kom in i skogsindustrin med ett lite bredare perspektiv. Björn H kom från forskningen och myndighetsvärlden och Lennart A från annan industri, bl.a. Halmstads Jernverk.” (Per R)

Per berättar att i början av FSC-processen var kundkraven inte så tydliga. ”Det var mer av att det här måste ni fixa, vi vill inte ha produkter som kommer från urskogar eller andra värdefulla skogar. Tre företag som var mycket aktiva i diskussionerna var de engelska varuhuskedjorna B&Q och Sainsbury’s samt Springer Verlag i Tyskland.” (Per R).

Efter att FSC bildats 1993 blev nästa steg att utveckla en svensk FSC-standard och 1994 skapades en arbetsgrupp för detta. Då anställdes Anders Lindhé på FSC eftersom Per Rosenberg blev erbjuden jobb på WWF:s huvudkontor i Schweiz. Där jobbade Per mycket med att stötta och koordinera bildandet av nationella köpargrupper av företag i ett antal europeiska länder, vilka genom ett samarbete med WWF, förbundit sig att samarbeta och driva på utvecklingen av ett hållbart skogsbruk inom ramen för FSC.

Skogsägarrörelsen hoppade av FSC -processen i slutet på 1990-talet. ”En av anledningarna var att de andra skogsägarrorganisationerna i Europa var irriterade på Sverige. De var rädda för att FSC skulle äventyra den skogspolitiska kontexten man befann sig i, där man hade stort politiskt inflytande över lagstiftningen. Nu fruktade man något helt nytt som man inte hade rådighet över. Det var bl.a. trycket från Finland och Österrike som gjorde att skogsägarna i Sverige inte gick med i FSC. Man skyllde på att standarden inte passade små skogsägare men i realiteten fanns flera anpassningar till familjeskogsbruket redan framförhandlade och en överenskommelse väl inom räckhåll. Jag tror att detta mer handlade om upplevd lojalitet gentemot andra skogsägareföreningar och en analys av vad som skulle kunna hända med makten över framtida skogspolitik om 'reglerna' sattes i ett fora där inflytandet delades mer än vad som tidigare varit fallet.” (Per R).

En besvärlig fråga i Sverige var hur man skulle hantera spårbarheten av virket (Chain of Custody) och kopplat till detta, hur man hanterar frågan att en produkt kan innehålla både certifierat

och ocertifierat virke. Idag köper t.ex. inga industrier som säljer FSC-märkta produkter virke från nyckelbiotoper, oberoende av om detta kommer från en certifierad eller ocertifierad markägare. ”De som köper certifierade produkter köper ju en försäkring om att det är schysst virke och då kan ju de delar som inte är certifierade inte få komma från urskogsavverkningar eller andra värdefulla områden. Redan från början i diskussionerna fanns det från miljörelsen ett krav på en säkring bakåt om att nyckelbiotoper inte skulle få avverkas. Det var solklart i alla förhandlingar att de skulle sparas. Miljöorganisationerna hade aldrig gått med på 'Mixed sources' om det inte var självklart att nyckelbiotoper hade undantagits från att komma in i FSC-certifierade produkter. Det var också ett krav från de stora europeiska köparna av skogsprodukter.” (Per R).

3.3.3 STORA – Björn Häggglund

Björn Häggglund berättar att bakgrunden till certifieringen var kritiken mot skogsbruket och att bolagen hade försökt tala om hur duktiga man var men ingen lyssnade. ”Det fungerade inte att bara annonsera om hur bra vi var. Då kom vi fram till att enda sättet är att någon annan säger; 'Ni sköter det här bra.' Det är miljörelsen som måste vara med och säga att det här är bra. Och ska de säga att det är bra så måste de få något tillbaka.” (Björn H).

Skogsföretagens behov av en tredjeparts-certifiering utvecklades i början på 1990-talet parallellt med WWF:s arbete med FSC-certifiering. ”Viktigt var att Tetra Pak som var vår största kund var tydliga mot oss och sa att; 'Ni måste göra någonting, vi kan inte ha det så här.' Men det var inga direkta krav på att det skulle vara FSC. Naturligtvis så kände Tetra Pak sig hotade. Sen växte FSC fram och det gjorde inget att FSC-förhandlingarna drog ut på tiden. I samma ögonblick som vi gick in i förhandlingar så släppte allt tryck mot skogsbruket. Det var AssiDomän, Korsnäs och STORA som drog FSC-lasset i Sverige, genom att vi var stora producenter av vätskekartong och kraven från Tetra Pak var tydliga. SCA och MoDo var negativa och tveksamma och det var svårt att få dem med på FSC-tåget, det var segt! Det var koncerncheferna i SCA och Modo som drev skogscheferna framför sig i FSC-frågan.” (Björn H).

Idag tror Björn att FSC kanske överlevt sig själv. ”Var sak har sin tid. Detaljeringsgraden är orimlig idag, det har bara blivit mer detaljer. FSC måste se mer på åtgärderna på fastighetsnivå och hitta ett system där man

ser helheten på ett annat sätt.” (Björn H).

3.3.4 AssiDomän – Olof Johansson

1993 började WWF i Sverige att arbeta med certifieringsfrågor och Per Rosenberg anställdes för detta. Per Rosenberg såg till att Olof fick en inbjudan till FSC:s konstituerande möte i Toronto, Kanada 1993. Förutom de två var även Torbjörn Sjödin från IKEA och Karin Lindahl från Taiga Rescue Network med från Sverige. På mötet fick Olof många kontakter med köpare som t.ex. B&Q från England och han märkte av ett tydligt ”köparkrav” från speciellt engelska marknaden. ”Jag fick en känsla att det här kan i grunden ändra sakernas tillstånd. Om vi får ett system med brett deltagande så får vi en annan acceptans än vad vi haft tidigare. Detta skulle kunna ändra på hela diskussionen om skogsbrukets miljöpåverkan. Om vi utvecklar ett system med tydliga standarder och om dessa följs upp och revideras skulle det vara ordnat på ett helt annat vis. Då skulle det ge ’buy in’ till marknaden, det skulle var deras kvitto, och vi skulle ha löst de här frågorna och t.o.m. ha en konkurrensfördel gentemot andra. Om vi kommer ut tidigt kan vi sälja mer och få bättre kvalitet i vår kundbas. Jag tyckte att vi skulle gå framåt med certifieringen och fick med ledningen på detta”. (Olof J).

1994 bildades AssiDomän då Domän AB slogs ihop med ASSI:s alla pappersbruk och företaget fick 50% privata ägare. Lennart Ahlgren blev koncernchef och var intresserad av gröna frågor. ”Han förstod att hållbarhet var viktigt. Han hade nog med sig erfarenheter från Korsnäs om att även ur lönsamhetssynpunkt är miljöfrågor av betydelsefulla för företagen.” (Olof J).

AssiDomän bestämde sig för att bli medlem i FSC vilket var ett tydligt ställningstagande och Olof menar att det var AssiDomän och Korsnäs som ville gå fort fram och utveckla FSC i Sverige. Det var inte några direkta krav från befintliga kunder om att AssiDomän skulle FSC certifiera sig utan det var mer potentiella kunder som hade önskemål och då framför allt trävaruköpare ifrån England. Men även stora varuhus typ Sainsbury’s var aktiva och kom med önskemål om FSC-certifiering. Det blev tuffa förhandlingar i Sverige om den svenska FSC-standard. ”Skogsdirektörerna var tydliga med att det skulle bli en svensk standard men samtidigt var de också tydliga med hur långt de var beredda att sträcka sig i förhandlingarna. Det sågs många gånger som ett omöjligt uppdrag att komma framåt med

en svensk standard. Jag tror att det var Modo som kallade det ’mission impossible’. Det var framför allt Roger Asserståhl hos AssiDomän och Björn Hägglund från STORA som drev frågan framåt gentemot de övriga skogsbolagen.” (Olof J).

Olof gick in i FSC:s internationella styrelse där han satt mellan 1998 – 2000 och han var under större delen av tiden dess ordförande. ”Att vara ordförande för FSC är det svåraste jobbet jag haft, jag fick jobba med styrelsearbetet på halva min arbetstid. Det svåra var det interna arbetet inom organisationen. FSC var en svag institution som plötsligt blivit enormt betydelsefull, men som inte hade finanser och medel för att klara detta. Men svaga finanser och svag ledning innebar att jag var tvungen att försöka jobba med direkt ledning av organisationen. I styrelsearbetet var Karin Lindahl en representant för miljörelsen och Karin betydde jättemycket för att få ordning och reda på styrelsearbetet, vi hittade varandra och vi jobbade jättebra ihop. Hon kunde fräsa ifrån mot sina kollegor på miljösidan när det blev en viss diskussion om att ekonomiska kammaren skulle bli ordförande och hon tog mig i försvar.” (Olof J).

3.3.5 Korsnäs – Gunnar Johansson

Gunnar Johansson menar att den förändrade attityden och ökade naturhänsynen inom svenskt skogsbruk som kom på 1990-talet initierades av de olika miljöorganisationernas krav och utvecklades sedan i och med FSC-certifieringen. ”Vi var tre personer från Korsnäs som blev nerkallade i början på 1990-talet till Tetra Pak i Lund. Där var det fullt klart att vi var tvungna att bete oss på ett vettigt sätt om vi skulle fortsätta att sälja vätskekartong. Tetra Pak var en stor köpare från Korsnäs och de ville att vi skulle FSC-certifiera oss. De var inte nöjda med att det var så mycket bråk runt skogsbruket, det kunde Tetra Pak inte acceptera. De ville inte ha en diskussion i England om vårt skogsbruk och engelsmännen krävde FSC. Jag informerade min chef och i och med att han insåg att industrin bestämde, var det bara att börja tillämpa FSC. Det var ingen stor diskussion om detta. Försäljningsdirektörerna brydde sig inte om vad vi gjorde i skogen, men de ville inte ha kunder som var missnöjda.” (Gunnar J).

Korsnäs var först i Sverige att certifiera sig enligt den svenska FSC-standard. ”Jag satt i Skogsindustriernas arbetsgrupp för utvecklingen av standarden men hade stora problem att få den förankrad bland en del skogsdirektörer. När vi var på ett möte och vissa gick väldigt hårt åt FSC, då var det inte så kul. En som var väldigt drivande i utvecklingen av FSC var

Olof Johansson på AssiDomän. Alla litade på honom. Han kunde på ett pedagogiskt sätt förklara, även för de som var kritiska till FSC, varför det var nödvändigt att driva frågorna på det här sättet.” (Gunnar J).

3.3.6 Modo/ Holmen – Björn André

Björn André berättar att Modo:s skogsdirektör Tore Erkén var motståndare till att bolaget skulle FSC-certifiera sig men att det inom koncernen fanns de som oroade sig för hur marknaden skulle reagera om de stod utanför när övriga bolag skulle ansluta sig. Björn tror att det i första hand var företrädare för tryckpappersdelarna inom företaget om påverkade bolagets beslut om att certifiera skogen. Björn var själv principiellt negativ till certifiering och framförde det som sin uppfattning vid ett internt ledningsmöte. ”Man kan inte sätta sig i knät på miljösidan och förhandla om hur den egna skogen skall skötas. Det kan ju bli vad som helst. Vi hade en mycket väl genomarbetad

skogsvårdshandbok som var helt öppen och som alla kunde läsa, den ska vi ju stå upp för och försvara. När jag som ny skogsdirektör kom in i Skogsindustriernas skogskommitté reagerade jag mot att det var rena halleluja-stämning efter att FSC-standarden blev klar och vi kommit överens med Naturskyddsföreningen. En miljöorganisations roll är att vara en påverkansgrupp, de ska inte förhandla, kompromissa och komma sams. Det är naivt att tro att de inte ständigt kommer att kräva mer och mer. Det blev ju också så att Naturskyddsföreningen lämnade styrelsen för FSC efter ett antal år. Jag var ensam i Skogskommittén om att uppskatta och uppmuntra LRF-skogsägarnas arbete med ett alternativt system.” (Björn A).

Björn har aldrig förstått varför skogsnäringen blev så uppskrämda av köpare som t.ex. Springer i Tyskland (figur 21). ”Om man i Europa inte ville köpa papper eller massa från Sverige, Norge eller Finland var skulle man då köpa? Inte fanns det något speciellt konsumenttryck utan det är något som miljösidan hittade på när man skapade FSC. Några kunder i Europa var kanske lite skräjsa att man skulle få problem vid försäljning av sina pappersprodukter men något direkt konsumenttryck fanns inte. Jag inser dock att certifiering är ett väldigt bra kommunikationsmedel, ett enkelt och bra kommunikationsinstrument om man måste ha ett. Det krävs bara en stämpel för att signalera ett visst innehåll i produkten. Mot mitt argument att inte FSC-certifiera sig ska också nämnas att miljöminister Anna Lindh påstods ha hotat med att om man inte kommer fram förhandlingsvägen med miljöorganisationerna så blir det skärpningar i lagstiftningen. Politisk inblandning är alltid riskfyllt för i den processen har man inte kontroll och då kan vad som helst hända. De argumenten för certifiering förstår jag. Roger Asserståhl, AssiDomän och Björn Hägglund, STORA var pådrivande för FSC i Sverige och de var mest betydelsefulla för att certifiering infördes i svenskt skogsbruk.” (Björn A).

Björn menar att skogsbruket får skylla sig själva för att man inte kan avverka nyckelbiotoper, varken på certifierade eller ocertifierade skogsmark. ”Det är ju Skogsstyrelsen som definierat begreppet och vi får finna oss i det när vi själva varit med om att ta in det i FSC-standarden.” (Björn A).

Björn stöttade att de privata skogsägarna skapade sitt eget certifieringssystem, PEFC. ”Jag var mån om att ha två certifieringssystem och såg till att Holmen blev dubbelcertifierat. Man får inte sätta sig i en situation med krav på certifiering och bara ha ett

Kahlschlaggebiet in Alaska. Von dem komplexen Waldzerleg, das sich seit der letzten Eiszeit ereignet hat, bleibt nichts mehr übrig.

Plünderer im Norden

Nicht nur in den Tropen stirbt der Wald. Fast unbemerkt von der Öffentlichkeit verschwinden auch die letzten Urwälder der Nordhalbkugel durch großflächigen Raubbau. Bei Kahlschlägen in Kanada und Finnland, Alaska und Sibirien fallen jahrhundertalte Bäume, die als Rohstoff für Windeln und Werbebeschrieben enden.

„Ich rühre meine Fäskor“, sagt Anja Finzer, 40, Oberforstern im finnischen Bezirk Kainuu, „aber soll ich unsere letzten Waldwälder des Bullens überlassen?“

Forstern Finze kämpft in den eigenen Aemtern gegen den Kahlschlag. Die mächtige „Waldregierung“, wie die Finzer ihre Forstbehörde nennt, hält gegenwärtig Holzermachern in die Augen, weil diese Wälder in Kanada, aber auch in die Wäldergebiete Lapplands vordringen – zum Ärger von Naturschützern, sibirischen Forstleuten und Rotherhühnern.

Mit ungewohnter Heftigkeit prallen im Land der 50 000 Seen und der versteinerten menschlichen Wälder auf jeden Finnen einfallen vier Hektar) die Interessen aufeinander: „Wälder alle Welt um die tropischen Regenwälder bangt“, sagt Sui Kangas von Greenpeace in Helsinki, „werden hier im Norden jahrhundertalt: Bestände großflächig umgelegt, mit Folgen, die kaum weniger schlimm für unsere Umwelt sind.“

Entscheidet, geblickt und zu drei verknüpft, sind in Kanada Kaffern und Tannen als Rohstoff für Papier und Spanplatten. Die Öden, die zurückbleibt, wird

zur mit Treibhaus-Setzungen bestückt, doch die neuen Holzplantagen, so Forstwirtschaft Kärnten, „sind noch lange keine Wälder.“

„Doch? Finlands die Forster“ – mit diesem Schlag wölben die Grenzpaare die Not der „Austausch“ (Bäume) gleichzeitig für „Nordwind“ Wälder in den Brennpunkt rücken, die sich wie ein Gärtel um die Nordhalbkugel ziehen. Vor allem für den immer größer werdenden Papierbedarf plündern die skandinavischen Staaten, Kanada, die USA und Russland ihre Urwälder. Die nordischen Holzpermächte exportieren viermal soviel

244 | www.wwf.de

Figur 21. Den 18 september 1993 innehöll den tyska veckotidningen Der Spiegel en artikel som sände chockvåg genom de nordeuropeiska och nordamerikanska skogsbruket. På ett närmast brutalt tydligt sätt ifrågasatte tidningen det dåvarande sättet som skogarna brukades på. Der Spiegel var flaggskeppet hos Axel Springers Verlag, en viktig kund för den nordiska skogsindustrin.

alternativ. Då blir ju förhandlingsstyrkan noll. Genom två system skapas möjligheten att hoppa av FSC om kraven blir för stora men fortfarande vara certifierade.” (Björn A).

3.3.7 Skogsstyrelsen – Maria Norrfalk

Maria Norrfalk var generaldirektör på Skogsstyrelsen när certifieringssystemen utvecklades i slutet på 1990-talet. ”Skogsbruket var tydliga med att Skogsstyrelsen inte skulle blanda sig i certifieringen. Och det var väldigt viktigt för oss att inte göra detta. Det ville vi inte och det skulle vi inte. Vad gäller dagens debatt om nyckelbiotoper så hade vi då en definition och tillämpning utifrån vårt uppdrag att genomföra nyckelbiotopsinventeringen på enskilt ägd skogsmark. Så delvis tyckte jag nog att bolagen fick skylla sig själva att man satt sig i en tuff sits och lovat att inte köpa virke från nyckelbiotoper. Att inventera nyckelbiotoper var ju ett regeringsuppdrag och man blandade ihop ett marknadssystem med ett statligt system och det är klart att det blir problem.” (Maria N).

3.3.8 Naturskyddsföreningen - Roger Olsson

Roger Olsson menar att resultatet idag av FSC-certifieringen är ett misslyckande, men han förnekar inte att den har haft positiva effekter. Men i förhållande till den potential och de förutsättningar som fanns i mitten på 1990-talet så menar han att den är ett misslyckande. Roger tycker att miljörelsen försummade en chans att komma betydligt längre i sina krav.

En stor svaghet i FSC-standarden menar han är att den inte tydligt kräver andra avverkningsmetoder än kalhyggesbruk och att det inte är förbud mot nyplantering av främmande trädslag. ”Standarden hade kunnat bli betydligt tuffare. Vi borde sett till att det fanns mekanismer för att skärpa standarden vilket man normalt har i miljöstandarder. Det trodde vi att man skulle kunna göra vilket var ett skäl till att Naturskyddsföreningen gick med på FSC, men i praktiken har det visat sig omöjligt. Sedan har hela certifieringsprocessen visat sig vek. Flera certifierade företag har kommit undan trots att de enligt mitt synsätt gjort saker som borde ha medfört att de åkte ur systemet. Visst har det inneburit vissa förändringar men det har inte medfört en markant förändring av svenskt skogsbruk och det hade kunnat ske. Om man tänker på situationen med konsumenttrycket som var stort och på samverkan med Greenpeace som satte press på skogsindustrin så blev utfallet för dåligt. Budskapet

från pappersköparna på kontinenten till de svenska producenterna var; ’Vi struntar i vad ni gör men vi vill inte ha Greenpeace klängande på våra fasader’. Det innebar naturligtvis en enorm press på skogsbolagen. Det miljörelsen inte hade var en strategi för var vad vi skulle göra när vi fått upp den pressen. Vi förstod att vi inte kunde säga till köparna att helt sluta köpa skogsprodukter från Sverige. Vi var istället ute efter att förändra skogsbruket. De sa till oss ’Show us the maps’, de ville veta vilka områden de inte skulle köpa skogsprodukter ifrån. Det kunde vi med den fjällnära skogen men inte i övriga Sverige, men i Ryssland gick det. Då kom tanken med certifiering från WWF som hade sett detta i tropiska skogar. WWF var oerhört angelägna om att få till en svensk standard.” (Roger O).

Ett stort misstag menar Roger var att WWF och Naturskyddsföreningen tog fram ett utkast på en svensk standard som visade vad man ville ha, men det var inget förhandlingsbud som man hade kryddat. ”Det var helt idiotiskt, skogsbruket var 5 gånger skickligare förhandlare än vi. Vi hade ingen förhandlingsmån från början p.g.a. dålig förhandlingstaktik. Och WWF ville till varje pris ha en uppgörelse. Ingen tyckte att den första standarden var bra men vi lutade oss mot tron att det fanns en mekanism för att revidera och skärpa standarden. Men det fanns ingen sådan utan skogsbruket kunde blockera hela processen. Skogsbolagen kände sig trygga med WWF, men WWF var faktiskt inte så viktiga för skogsbruket. Jag fick istället hela tiden frågan om Naturskyddsföreningen var med på tåget, för om vi inte var med så var FSC inte intressant för skogsbolagen. Hade Naturskyddsföreningen istället tagit in certifieringen i sin egen miljömärkning, ’Bra miljöval’, så hade vi haft kontroll över kriterierna. Vi skulle istället resonerat som så; ’Vill ni ha vår trovärdighet så är det våra kriterier som gäller’. Vi kunde ju miljömärkning sedan tidigare.” (Roger O).

Reflektioner

- Karin Lindahl var en viktig person i arbetet med att utveckla krav från utländska köpare, på ett mer miljövänligt skogsbruk. Förutom Karins naturintresse var hon samhällsvetenskapligt intresserad och hade en analytisk förmåga. Hon insåg potentialen i internationellt samarbete med andra miljöorganisationer och kontakter med företag som köpte varor från skogsföretagen. Karin satt med i Naturskyddsföreningens styrelse i början på 1990-talet och var den som låg bakom att föreningen började samarbete med köpföretag i Europa och arbeta mindre med krav på politiska förändringar inom landet. Detta var en tydlig kursändring i Naturskyddsföreningens arbete och en effekt av att man inte tyckte att man kom framåt med det politiska spåret.
- I naturvårdsdiskussionen idag hör man sällan att Naturskyddsföreningen påtalar framgångar man haft i sitt skogliga naturvårdsarbete. Det är troligen en medveten strategi att alltid vara missnöjd. En hjärtefråga för Naturskyddsföreningen har alltid varit att skydda större områden med naturskog. Man hade förmodligen en övertro på vad FSC-certifieringen skulle innebära. Beträffande den fjällnära skogen så medförde däremot FSC-standarden att Naturskyddsföreningens egen "fjällnära gräns" (Naturskyddsföreningen 1988) skulle tillämpas och att i princip all avverkning över den gränsen upphörde på storskogsbrukets mark. Detta var en stor framgång för föreningen där mycket stora skogsområden fick ett frivilligt skydd genom FSC-standarden (figur 16).
- Flera företag var aktiva i kraven på ett certifierat skogsbruk men Tetra Pak framstår som den tyngsta aktören, med tydliga krav på företagen som tillverkade vätskekartong till deras förpackningar. Tetra Pak var rädda för att någon skulle ifrågasätta deras engångsförpackningar och att det skulle riktas bojkotter mot deras produkter. Det fick till följd att AssiDomän, STORA och Korsnäs, som tillverkade vätskekartong till Tetra Pak, gick i spetsen för FSC-processen i Sverige. Stor påverkan i detta arbete hade särskilt Björn Hägglund på STORA och Lennart Ahlgren/Roger Asserståhl/Olof Johansson på AssiDomän. SCA och Modo/Holmen, som inte hade Tetra Pak som kund, var kritiska till att gå med i FSC och speciellt skogscheferna hade en skeptisk inställning. Björn Andrén menar t.o.m. att det inte fanns något större tryck från köpare utan att det var något som miljösidan hittade på. Det är uppenbart att det var industridelarna inom skogsföretagen som fattade de avgörande besluten om företagets certifiering.
- Det var stor skillnad i hur skogsföretagen såg på att samarbeta med miljörelsen i FSC-processen. Björn Andrén och Tore Erkén på Holmen tyckte att man inte skulle göra sig beroende av miljögrupperna medan Björn Hägglund på STORA tyckte att det var viktigt med ett samarbete för att få miljögrupper att bekräfta att skogsbruket man bedrev var bra. Roger Olsson menar idag att det istället hade varit bättre om Naturskyddsföreningen själva bestämt kriterier och utformat ett eget skogscertifieringssystem under föreningens certifieringssystem "Bra miljöval". Jag är övertygad om att inga större markägare hade satt sig i en situation där Naturskyddsföreningen ensam skulle besluta om vilka kriterier som skulle gälla för deras certifierade skogsbruk.
- Det brukar poängteras att FSC är ett helt marknadsdrivet system. Men det fanns troligen politiska påtryckningar från miljöminister Anna Lindh om att parterna skulle komma fram förhandlingsvägen, annars skulle politikerna eventuellt skärpa lagstiftningen. Skogsbruket var sannolikt oroliga för politisk inblandning och detta kan ha bidragit till att det blev en överenskommelse om en svenska FSC-standarden. Det var troligen ett strategiskt och mycket medvetet val av AssiDomän att Olof Johansson fick engagera sig i FSC:s internationella arbete och t.o.m. arbeta som ordförande för internationella FSC 1998 – 2000. Därigenom kunde AssiDomän vara med att styra utvecklingen av FSC:s internationella arbete.

Reflektioner, forts.

- En omdiskuterad fråga idag är hanteringen av nyckelbiotoper på icke certifierade markägares innehav. De svenska skogsföretagen som FSC-certifierar sin produkter har i sina inköpspolicys förbundit sig att inte köpa virke från avverkade nyckelbiotoper även om dessa ligger på skogsinnehav som inte är certifierade. Per Rosenberg menar att det var en självklar förutsättning redan från början när miljörelsen accepterade att man skulle kunna FSC-märka produkter som hade ett blandat ursprung och att det också var ett krav från utländska köpare av skogsprodukter.
- Naturskyddsföreningen lämnade svenska FSC 2010. Helt uppenbart hade föreningen ingen tydlig strategi med vad man ville uppnå med ett FSC-certifierat skogsbruk och man hade en övertro på vad det skulle innebära.

Figur 16. Skyddet av fjällnära skogar var ett av Naturskyddsföreningens viktigaste krav under 1980-talet. Man skickade bland annat kort till politikerna med krav på att fjällskogarna skulle skyddas. I svenska FSC-standarden så kom Naturskyddsföreningens egen "fjällnära gräns" (Naturskyddsföreningen 1988) att tillämpas och i princip all avverkning över den gränsen upphörde på storskogsbrukets mark.

3.4 Varför var det ingen dialog mellan skogsbruket och miljörelsen under 1970-talet och början på 80-talet?

Under 1970-talet och början på 80-talet så möttes inte miljörelsen och skogsfolket i en konstruktiv dialog. Avsaknaden av dialog under den här tiden har beskrivits i termer av "icke kommunikation" (Lisberg Jensen 2002). Här berättar några informanter om sin förklaring till varför det inte var någon dialog.

Maria Norrfalk

"Skogssverige var en introvert, manlig värld, jag var den första kvinnan på Domänverket bland 220 jägmästare. Man hade jättemycket kontakt med varandra så det blev 'alla grabbar på en gång'. Man visste bäst och lyssnade inte på kritiken utifrån. Det var gemensamma attityder och värderingar i denna slutna krets. Det fanns flera välutbildade, starka profiler som var mycket tongivande bland de äldre skogsmännen. Ingen vågade sticka ut, utan alla sprang på samma boll. Man hade en stor yrkesstolthet för det man hade gjort och tog illa vid sig när man blev kritiserade. Men man hade anledning att vara stolt för man hade gjort stora insatser för att restaurera sönderhuggna skogar. Ett problem på 70-talet var att man hade så stora maskiner och var tvungen att jobba storskaligt. Det var gigantiska hyggen som togs upp i norra Sverige. Det hade betydelse att det bara var gubbar, allting blir bättre om det är blandat, kvinnor och män. Ofta var det kvinnor som var färgstarka och som kom med kritik." (Maria N).

Lars Kardell

"Det fanns ett antal proppar i form av mäktiga skogsdirektörer. När dessa successivt försvann från scenen och lämnade plats för yngre förmågor så kom det nytt folk i de flesta positionerna. Många yngre personer hade velat göra förändringar tidigare men när de blev beslutsfattare kunde de göra skillnad. Det låg kvar en del av vänsterrelsen i protesterna mot skogsbruket under 70-talet. Men den generation som var aktiv under 70-talet, som ornitologer och fältbiologer, de har idag kommit upp i beslutande ställningar. En del finns väl t.o.m. i Regeringskansliet och de påverkar utvecklingen enormt idag genom att skriva promemorior m.m." (Lars K).

Jan-Åke Lundén

"Inställningen från skogsfolket var: - Vi står för fakta medan de andra står för känslor och allmänt tyckande och ser inte till realiteterna. Och realiteten var att vi ska-

par Sveriges välstånd. Jag tyckte och tycker nog fortfarande att det fanns en ganska stor naivitet från kritiker-
nas sida, de behövde inte ta ansvar för konsekvenserna för det de framförde, utan det fick andra göra. Men jag är väldigt glad över att miljöorganisationer och enskilda personer trädde fram och kritiserade skogsbruket, för det har kommit väldigt mycket gott ut av det. Det hade varit en katastrof om det fortsatt som det gjorde, där i princip ena sidan helt styrde utvecklingen. Det bygger lite på frågan om demokrati, att olika åsikter får komma fram." (Jan-Åke L).

Björn Andrén

"Det var en generationsfråga, ledarskapet klarade inte av att bli ifrågasatt utan man talade om hur det är, punkt slut. Den generationen var nog inte alls van att hantera kritik, ledarskap har ju successivt förändrats sedan dess. De tyckte naturligtvis att det var fräckt att unga människor, okunniga om skogsbruk och skogens historiska utveckling skulle komma och tycka till om den svenska skogens skötsel. På den tiden fanns det 25% kommunister på Umeå universitet, unga människor hade kläder och utseende som gjorde att det sattes en etikett på dem och någon form av dialog över generationsgränser blev omöjlig. Hade de som kritiserade skogsbruket klätt sig som vanligt folk och inte uppfattats så politiska så kanske det gått lättare." (Björn A).

Björn Hägglund

"Skogsfolket var så övertygade om att man hade rätt, att man var de enda som kunde det här. Man såg det som att amatörer kom och skulle lära dem något. Många skogsmän var så besjälade av att restaurera tidigare sönderhuggna skogar och tålde därför inte kritik. Detta var något som satt mycket djup i folk." (Björn H).

Reflektioner

- Förändringen till en dialog mellan skogsbruket och miljörörelsen som kom i slutet på 1980-talet var till stor del en följd av ett generationsskifte, då äldre tongivande jägmästare gick i pension. Jägmästarkåren var en manlig sluten krets, där det framstår som att ett fåtal personer var väldigt tongivande och flertalet andra vågade inte ha en annan uppfattning. Många skogsmän kände sig troligen personligen påhoppade av kritiken mot skogsbruket. De såg sig som framtidsmän som stod för "modernitet", inte minst genom sina insatser för att omföra stora arealer "restskogar" till växtliga ungskogar. Men man ska vara medveten om att de tongivande skogsdirektörerna verkade i den rådande tidsanda i sitt sätt att tänka och sköta skogen. De skötte sitt jobb och kunde blicka tillbaka på en restaurering av svensk skog som började på slutet på 1940-talet och som senare generationer skördat frukterna av.
- Miljörörelsen hade naturligtvis också en roll i den bristande kommunikationen. Man var ofta tydlig med vad man inte tyckte om i skogsbruket såsom hyggesplöjning, gödsling, flygbesprutning, dikning, främmande trädslag och stora hyggen. Men i regel var miljörörelsen otydliga med varför man var emot detta och kritiken var ofta av allmän karaktär som att "jordarna utarmas, grundvattnet förgiftas och markens vattenbalans rubbas." (Sveriges Natur 1976).
- Ytterligare en anledning till avsaknaden av dialog var troligen att skogsfolket såg protesterna mot skogsgödsling och flygbesprutningar mer som politiska protester, mot stora privata skogsföretag, än som ett äkta miljöengagemang.

3.5 Kan vi lära oss något från denna tid?

Situationen idag med mycket låsta positioner i den skogliga miljödebatten påminner delvis om situationen på 1970-talet. Här finns två parter som är djupt engagerade och som båda är övertygade om att de har rätt. I skrivande stund har precis den nya skogsutredningen presenterats och kommit med ett 50-tal förslag på förändringar för att lösa den konfliktfyllda situationen (SOU 2020). Jag ger här några förslag till parterna:

- Lyssna på varandras argument och lyssna med ett "öppet lyssnande" och ha inte förutfattade meningar om vad motparten säger.
- Lyssna på era egna argument och rannsaka er själva om de är adekvata.
- Skapa en dialog med motparten på ett sätt som inte är prestigeladdat. Att föra dialogen i media är inte fruktbart. Idag finns det få forum för en kreativ dialog mellan parterna och det vore önskvärt om en sådan skapades.
- Försök att komma fram till en gemensam problembeskrivning.
- Försök att sätta upp gemensamma och realistiska miljömål för skogen.

4. Referenser

- Ahlén, I. 1977. Faunavård – Om bevarande av hotade djurarter i Sverige. Skogshögskolan – Naturvårdsverket.
- Ahlén, I., Ehnström, B. & Ingelög, T. 1975. Bevarande av vilda djur och växter – forskning om hotade och missgynnade arter i skogsmark. Sveriges Natur årsbok. 1975:121 - 125.
- Ahlén, I., Boström, U., Ehnström, B. & Pettersson, B. 1979. Faunavård i skogsbruket. Skogsstyrelsen.
- Almgren, G. 1984. Ädellövskog – Ekologi och skötsel. Skogsstyrelsen.
- Axelsson, A-L. 1995. O.E. Berggrens reservat i Ljungå. Sveriges Lantbruksuniversitet. Inst. för skoglig vegetationsökologi. Rapporter och uppsatser Nr 7.
- Bendz, M. 2004. Artbevarande nödvändigt - men hur? Växjö universitet.
- Bleckert, S., Carlsson, K. m. fl. 1984. Skyddsvärda fågelbiotoper i södra Sveriges skogar. Skogsstyrelsen.
- Bleckert, S. & Pettersson, R. 1997. Liv i skogen – En handledning i praktisk naturvård. Södra.
- Boström, U., Edenius, L. & Eriksson, P. 1991. Skyddsvärda fågelbiotoper i norra Sveriges skogar. Skogsstyrelsen.
- Domänverket. 1951. Naturvård i statens skogar. Domänverket.
- Ehnström, B. & Waldén, H. 1986. Faunavård i skogsbruket. Del 2 – Den lägre faunan. Skogsstyrelsen.
- Eklholm, M. & Fransson, A. 2002. Praktisk intervjuteknik, Norstedt.
- Franklin, J. 1989. Towards a New Forestry. American Forests 95, 37 - 44.
- Hagner, S. 2005. Skog i förvandling. Kungliga skogs- och lantbruksakademien.
- Hallingbäck, T. 1978. Översiktlig inventering av naturskogar i Värmlands län med kryptogamfloran som utgångspunkt. Länsstyrelsen i Värmlands län. Rapport nr 1978:5.
- Hannerz, M. & Simonsson, P. 2020. Skogens biologiska mångfald – om arter, miljöarbete och statistik. Skogsindustrierna.
- Häger, B. 2007. Intervjuteknik 2. uppl., Stockholm: Liber AB.
- Ingelög, T. 1981. Floravård i skogsbruket. Del 1 - Allmän del. Skogsstyrelsen.
- Ingelög, T., Thor, G. & Gustafsson, L. 1984. Floravård i skogsbruket – Artdel. Skogsstyrelsen.
- Kardell, L. 2004. Svenskarna och skogen. Del 2. Från baggböleri till naturvård. Skogsstyrelsen.
- Kardell, L. & Hildingsson, H-J. 2020. Varför saknas diskussioner om hyggesutläggningen inom världsarvet Höga Kusten? Institutionen för skoglig landskapsvård. SLU. Rapport 132. 2020.
- Karström, M. 1992. Steget före – en presentation. Svensk Botanisk Tidskrift 86, 103-114.
- Karström, M., Lindahl, K., Olsson, G A. & Williamsson M. 1993. Indikatorarter för identifiering av naturskogar i Norrbotten. Naturvårdsverket. Rapport 4276.
- Kers, L. 1977. Floristiska metoder att bedöma ett bestånds kontinuitet. Rapporter och uppsatser nr 24. Skogshögskolan, Inst. f. skogsgenetik. Stockholm.
- Klasson, A., Hultman, G. & Nordanstig, G. 1992. Utvärdering av studiekampanjen Rikare Skog. Rapport 4. Skogsstyrelsen.
- Lindahl, K. 1988. Skogsbolagen och naturvården: En granskning av STORA AB och Korsnäs AB. Naturskyddsföreningen.
- Lindahl, K. 1990. De sista naturskogarna. Om svensk naturvård i teori och verklighet. Naturskyddsföreningen.

- Lisberg Jensen, E. 2002. Som man ropar i skogen: Modernitet, makt och mångfald i kampen om Njakafjäll och i den svenska skogsbruksdebatten. 1970--2000. Lund University.
- Lundmark, J-E. 1986. Skogsmarkens ekologi. Ståndortsanpassat skogsbruk. Skogsstyrelsen.
- Moberg, Å. 2017. Livet. Natur & Kultur.
- Naturskyddsföreningen. 1988. Gräns för storskaligt skogsbruk i fjällnära skogar: förslag på naturvårdsgräns. Svenska Naturskyddsföreningen.
- Naturvårdsverket. 1982. Urskogar. Inventering av urskogsartade områden i Sverige. SNV; pm 1507.
- Nitare, J. 2011. Barrskogar. Nyckelbiotoper i Sverige. Skogsstyrelsen.
- Olsson, R. 1985. Levande Skog. Svenska Naturskyddsföreningen.
- Ohlson, M., Söderström, L., Hörnberg, G., Zackrisson, O. & Hermansson, J. 1997. Habitat qualities versus long-term continuity as determinants of biodiversity in boreal old-growth swamp forests. *Biological Conservation* 81, 221-231.
- Patel, R. & Davidson, B. 2003. Forskningsmetodikens grunder: att planera, genomföra och rapportera en undersökning. 3:e uppl. Lund: Studentlitteratur AB.
- Ryen, A. 2004. Kvalitativ intervju- från vetenskapsteori till fältstudier. Liber.
- Simonsson, P. Gustafsson, L. & Östlund, L. 2015a. Retention forestry in Sweden: driving forces, debate and implementation 1968–2003. *Scandinavian Journal of Forest Research* 30(2), 154-173.
- Simonsson, P. Gustafsson, L. & Östlund, L. 2015b. Naturhän- syn vid avverkning. Debatten och drivkrafterna 1968 – 2003. Fakta Skog; Rön från Sveriges lantbruksuniversitet Nr 3, 2015.
- Simonsson, P. Östlund, L. & Gustafsson L. 2016. Conservation values of certified driven voluntary forest set-asides. *Forest Ecology and Management* 375, 249-258.
- Skogen. 1985. Skogsstyrelsens generaldirektör - Ändra at- tityd. Skogen 1985:7, s. 42.
- Skogsstyrelsen. 1974. Natur och landskapsvård.
- Skogsstyrelsen. 2016. Nulägesbeskrivning om nyckelbioto- per. Skogsstyrelsen Rapport 7:2016.
- Skogsstyrelsen. 2019a. Statistik om formellt skyddad skogs- mark, frivilliga avsättningar, hänsynsytor samt improduktiv skogsmark. Rapport 2019/18.
- Skogsstyrelsen. 2019b. Utveckling av metod för nyckel- biotopsinventering i nordvästra Sverige. Skogsstyrelsen, Rapport 2019/12.
- Sveriges Natur. 1976. Svenska Naturskyddsföreningen. *Sveriges Natur*: 3:111 - 114.
- SOU 2020. Stärkt äganderätt, flexibla skyddsformer och naturvård i skogen. SOU: 2020-73.
- Svenska Naturskyddsföreningen. 1985. Domänverket och Naturvården. Svenska Naturskyddsföreningen.
- Trost, J. 2010. Kvalitativa intervjuer 4., omarb. uppl., Lund: Studentlitteratur.
- Wramner, P. & Nygård, O. (2010). Från naturskydd till beva- rande av biologisk mångfald: utvecklingen av naturvårdsar- betet i Sverige med särskild inriktning på områdesskyddet. Huddinge: COMREC.

SCIENCE AND
EDUCATION **FOR**
SUSTAINABLE
LIFE